

Werelderfgoed Waddenzee biedt kansen

Een rapport op basis van gesprekken met ondernemers in het Waddengebied

Waddenvereniging

Voorwoord

In juni 2009 werden het Nederlandse en Duitse deel van de Waddenzee toegevoegd aan de UNESCO lijst van werelderfgoederen, en op 25 januari jongleden werd in Parijs de nominatie ingediend om ook het Deense deel van de Waddenzee bij te schrijven op de werelderfgoedlijst.

Bij het voorbereiden van de aanvraag werd hoog opgegeven van de kansen die de werelderfgoedstatus zou geven voor het stimuleren van de regionale economie. Tegelijkertijd waren veel ondernemers huiverig vanwege de angst dat de werelderfgoedstatus zou leiden tot meer beperkende regelgeving. Maar wat is er nu in werkelijkheid gebeurd?

In het voor u liggende boekje gaat de Waddenvereniging na wat er in Nederland met het bijzondere predicaat van UNESCO werelderfgoedstatus is gedaan, in het bijzonder waar het gaat om de versterking van de regionale economie. De belangrijkste conclusie van de Waddenvereniging, op basis van de vele interviews die met de lokale ondernemers en instanties in het gebied zijn gehouden, is dat er met de werelderfgoedstatus niet veel wordt gedaan en op dit moment er nog veel kansen zijn die niet worden verzilverd.

In 2009 bracht de Waddenacademie het rapport 'Naar een duurzame sociaaleconomische ontwikkeling van de Wadden' uit. Ook in dat rapport wordt door een aantal vooruitstrevende ondernemers in het waddengebied vastgesteld dat de, met respect voor het unieke gebied, mogelijkheden tot versterking van de sociaaleconomische toekomst van het waddengebied op dit moment niet worden ingevuld.

Kortom, de boodschap in bovengenoemde publicaties (en er zijn er meer...) is dat er mogelijkheden zijn om de extra economische potentie van het waddengebied door het verkrijgen van de werelderfgoedstatus daadwerkelijk te verzilveren. Met name op het terrein van het duurzaam toerisme lijkt er nog een wereld te winnen. Inspirerend voorbeeld, dat ook in dit boekje van de Waddenvereniging wordt genoemd, is de wijze waarop toerisme in het Great Barrier Reef in Australië als economische factor wordt beschouwd. 'Tourism makes a significant contribution to the presentation, management and economic value of the Great Barrier Reef' zo wordt de beheerder van het Australische werelderfgoed geciteerd. Een 'eye opener' in dit boekje van de Waddenvereniging was voor mij de kansen die ondernemers en wetenschappers zien in het onderwijs en innovatie: er zijn rondom de Waddenzee opvallend veel bedrijfjes en instituten die innovatie, wetenschap en natuur aan elkaar knopen.

De Waddenacademie hoopt in de komende tijd samen met de Waddenvereniging en andere partijen de discussie over het verzilveren van de UNESCO werelderfgoed status ter versterking van het duurzaam toerisme op de Wadden te stimuleren en te verdiepen. Ook wil de Waddenacademie zich inzetten voor het benutten van de aantrekkingskracht die de Wadden hebben op kennisintensieve innovatieve bedrijvigheid, wat zo goed past bij dit gebied met de status van UNESCO werelderfgoed. Ik wens u veel leesplezier.

*Prof.dr. Jouke van Dijk
Voorzitter Waddenacademie.*

Inhoud

Inleiding	5
Werkwijze	6
1. Werelderfgoed Waddenzee, hoe het begon en wat het is	8
2. Toerisme en de status als Werelderfgoed	14
2.1 Wat ondernemers vertelden	15
2.2 Onderzoek over status werelderfgoed en toerisme sector	18
2.3 Beleid van overheden gericht op toerisme	22
2.4 Hoe gaat dat in andere werelderfgoederen?	22
2.5 Kansen voor toerisme	24
3. Visserij en handel in vis en schaaldieren	26
3.1 Wat ondernemers vertelden	27
3.2 Rapporten en beleid over visserij	29
3.3 Hoe gaat dat in andere werelderfgoederen?	30
3.4 Kansen voor visserij	31
4. Havens en industrie	32
4.1 Wat ondernemers vertelden	32
4.3 Beleid van de overheden	35
4.4 Kansen voor havens en industrie	36
5. Energie uit een werelderfgoed	38
5.1 Wat ondernemers vertelden	39
5.2 Rapporten en beleid over energie	41
5.3 Hoe gaat dat in andere landen?	43
5.4 Kansen voor energie uit een werelderfgoed	44
6. Innovatie, kennis en wetenschap	45
6.1 Wat ondernemers vertelden	46
6.2 Rapporten over onderwijs en kenniseconomie	46
6.3 Kansen met meer kennis en innovatie	48
7. Conclusies	50
Annex I	53
Lijst met personen met wie gesproken is	53
Annex II	54
Beleidsversnippering bij stimulering toerisme rond werelderfgoed Waddenzee	54

Inleiding

De beslissing van de Nederlandse en Duitse regeringen in 2005 om de Waddenzee te nomineren als UNESCO werelderfgoed werd allerm minst met enthousiasme ontvangen in het Nederlandse waddengebied. Veel ondernemers, en met hen de Kamer van Koophandel, hadden toen zo hun twijfels bij de toegevoegde waarde van een officiële status als Werelderfgoed. Zij vreesden meer wetten en regels die de ruimte om te ondernemen in het waddengebied zouden beperken. Ook de lokale bevolking verzette zich tegen de, in hun ogen van buitenaf, opgelegde nieuwe regelgeving. Zelfs de Waddenvereniging zag weinig toegevoegde waarde in een status waaraan geen rechten voor een goede bescherming van het gebied ontleend konden worden.

Het heeft er veel van weg dat er op z'n minst een schijnbaar gebrek aan maatschappelijk draagvlak was voor het besluit van de Nederlandse regering om het gebied formeel te nomineren als werlderfgoed. Daarom ook begon voorafgaand aan de formele nominatie een intensief consultatieproces met ondernemers, overheden en inwoners van het waddengebied. Geleidelijk sloeg de terughoudendheid om in voorzichtig enthousiasme. Twee zaken speelden hierbij een belangrijke rol. Als eerste de ondertekening van een convenant door alle betrokken partijen waarin de minister van LNV toelegt geen nieuwe regelgeving aan de werelderfgoedstatus te verbinden. Als tweede een studie van het UNESCO-centrum Nederland waarin wordt gesteld dat de werelderfgoedstatus, met name door groei van het toerisme, positief kan uitwerken op de lokale economie. Ook benadrukte de regering in haar voorlichting rondom de nominatie de kansen die de werelderfgoedstatus kon geven aan bewoners en gebruikers van het gebied.

Drie jaar na de officiële opname van het gebied op de UNESCO lijst van werelderfgoederen lijkt het er sterk op dat in Nederland rond het predicaat werelderfgoed weinig gebeurd is. Op verschillende plaatsen in het waddengebied staat een bord, informatiezuil of een paal die verwijst naar de status van het gebied als werelderfgoed. Soms hangt ergens een vlag en sporadisch is bij ondernemers het logo te zien dat is gemaakt om de status te illustreren. Kortom, het gebied is werelderfgoed geworden en het lijkt er sterk op dat daarna iedereen weer overgegaan is tot de orde van de dag.

“Er blijven kansen liggen” vermoeden de Waddenvereniging en het Wereldnatuurfonds in juni 2012. Het vermoeden bestond dat kansen op economische voordelen in combinatie met bescherming en beheer van het werelderfgoed nog lang niet allemaal benut waren. Ook al omdat in bijvoorbeeld het Amerikaanse Westen de nabijheid van beschermde natuurgebieden een economische stimulans voor de regio blijkt te zijn. Daarom besloot de Waddenvereniging om in de herfst van 2012 gesprekken te voeren met ondernemers op de eilanden, in de havens en langs de kust. Daarbij stond elke keer de vraag centraal wat zij als kansen zien voor hun bedrijf of sector nu het gebied werelderfgoed is geworden. Wat blijkt? Veel ondernemers zien wel een toegevoegde waarde voor hun bedrijf of sector. Voor de ene sector is die waarde groot, voor een andere sector soms wel erg klein. Met name ondernemers uit

“Het was als een oorkonde die je kreeg en die na een paar dagen bij het oud papier verdwijnt.”

de toerisme-sector hebben soms hoge verwachtingen over het aantal bezoekers dat door deze 'Oscar' een reis naar het waddengebied wil maken. Terwijl bijvoorbeeld bedrijven die zich bezighouden met de overslag van stukgoed in zeehavens niet, of nauwelijks, een toegevoegde waarde zien voor hun bedrijf door een veranderde status van de Waddenzee.

Een groot deel van de kansen die al in 2007 werden benoemd liggen nog steeds voor het oprapen. Dat is goed nieuws. Tegelijkertijd betekent het ook dat er eigenlijk in de jaren dat de Waddenzee nu werelderfgoedstatus heeft, nog niet veel gebeurd is.

Dit rapport van de Waddenvereniging wil de kansen die er zijn in het waddengebied extra onder de aandacht brengen. Sommige kansen zijn 'inkoppertjes'. Andere kansen zijn misschien wat lastiger te realiseren omdat het een veel grotere en gerichte samenwerking vergt tussen ondernemers, overheden en marketing-organisaties om daadwerkelijk benut te kunnen worden. In elk geval heeft dat er toe geleid dat de Waddenvereniging in 2013 zelf aan de slag is gegaan om werk te maken van de status van werelderfgoed. Dat doet zij zo veel mogelijk in samenwerking met ondernemers en instanties in het gebied. Ook zal de Waddenvereniging de betrokken overheden nadrukkelijker wijzen op de kansen en hun specifieke rol bij het verzilveren daarvan.

Werkwijze

In het rapport wordt per economische sector een beeld gedestilleerd uit interviews met ondernemers en relevante literatuur. Ook wordt kort aangestipt hoe in gebieden met dezelfde status elders in de wereld vergelijkbare onderwerpen speelden. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een aantal kansen voor zowel ondernemers als politici en beleidsmakers. Door het rapport verspreid zijn, ter illustratie, citaten te vinden uit de gesprekken die de basis vormden voor dit rapport.

Omdat dit rapport gebaseerd is op interviews is het dus geen beleidsrapport van de Waddenvereniging. Immers, wat gesprekspartners zeggen en vinden is nu eenmaal niet altijd precies hetzelfde als de opvattingen en standpunten van de Waddenvereniging. Het is ook niet de samengebalde mening van alle ondernemers uit het waddengebied. Er is immers geen eenduidige mening van ondernemers. Elke ondernemer is anders en elke sector is anders.

Wat het wel is? Een doorsnee van de opinie bij ondernemers in het waddengebied uit verschillende economische sectoren over de titel 'werelderfgoed' die de Waddenzee nu al drie jaar heeft. Naast interviews wordt ook ingegaan op onderzoek en overheidsbeleid per sector. Specifiek werd gekeken op welke manier de status als werelderfgoed een rol speelde voor betrokken overheden. Het rapport geeft goed de kansen weer, of het gebrek daaraan, voor het eigen bedrijf c.q. de sector nu deze status drie jaar geldt. Aan het einde van het rapport worden vier conclusies gepresenteerd. Deze conclusies zijn opgeschreven door de Waddenvereniging en werden samen met het rapport voorgelegd aan de geïnterviewde ondernemers.

Elk gesprek werd na afloop vastgelegd in korte, staccato verslagen. Die verslagen hebben

vrijwel alle personen ingezien en goedgekeurd. Bij elk interview werd de afspraak gemaakt dat deze verslagen gebruikt zouden worden bij het schrijven van dit rapport, met dien verstande dat uitspraken niet herleid zouden worden naar individuele personen.

Tot slot willen we iedereen bedanken voor de mooie verhalen en inspiratie die elk gesprek opleverde.

1. Werelderfgoed Waddenzee, hoe het begon en wat het is

Hoe het begon

Internationale erkenning voor de natuur in het waddengebied is niet nieuw. Al in 1962 werd de internationale betekenis van de Waddenzee erkend tijdens een internationale bijeenkomst van natuurbeschermers (IUCN conferentie). En negen jaar later werd die speciale betekenis vastgelegd in een internationaal verdrag (RAMSAR) waarin de Waddenzee een speciale aanbeveling kreeg. Het waren met name wetenschappers die sinds 1961 een belangrijke rol speelden om de bescherming van de Waddenzee op de politieke agenda te krijgen. Toen in de jaren tachtig van de vorige eeuw de internationale betekenis van de Waddenzee onontkoombaar was werden al de eerste plannen gesmeed om de het gebied te erkennen als werelderfgoed.¹

De eerste aanmelding om de Waddenzee een plek te geven op de internationale lijst van werelderfgoederen kwam in 1988 toen de Duitse deelstaat Niedersachsen haar Nationalpark Wattenmeer aanmeldde voor nominatie. Dat kwam als een verrassing voor veel anderen en men vond ook dat zo'n klein deel van de hele Waddenzee eigenlijk niet in aanmerking kwam. Maar het begin was er, waarna IUCN als reactie aan Nederland, Duitsland en Denemarken vroeg om een nominatie voor te bereiden van de hele Waddenzee. Na een haalbaarheidsstudie werd duidelijk dat het gebied zeker opgenomen zou kunnen worden. Met die studie achter de hand werden de drie ministers het in 1991 eens over een gezamenlijke voorstel tot nominatie. Het duurde vijftien jaar voordat dat geplande voorstel eindelijk bij UNESCO lag.²

Het uiteindelijke voorstel had nog veel voeten in de aarde. De oude haalbaarheidsstudie werd nog eens overgedaan in 2000 en weer was de conclusie dat de Waddenzee in aanmerking zou komen. Waarbij ook gezegd werd dat de nominatie door de drie regeringen gesteund moest worden en door de bewoners en gebruikers van de regio. Het raadplegen van met name de Duitse bevolking leidde al vrij snel tot de overtuiging dat werelderfgoed niet verder mocht gaan dan bestaande regelgeving.³ Oftewel, alleen de reeds beschermde gebieden konden worden aangemeld, zonder verdere beschermingsmaatregelen of bufferzones. Zo'n idee kreeg in Duitsland en Nederland 'mondjesmaat' steun terwijl in Denemarken het voorstel tot nominatie smoorde in verhitte discussies en een nationaal politiek debat.⁴ Toch kwam er in 2001 een nipt besluit op de trilaterale ministersconferentie in Esbjerg om toch door te gaan met het raadplegen van de bevolking.

In Nederland hielden de waddenprovincies hun twijfels. De belofte dat er niets zou gebeuren voordat de regio's uit alle landen het eens zouden worden werd de belangrijkste voorwaarde in het overleg met bewoners, gebruikers en overheden om toch in te stemmen met de nominatie. Kritiek was er in 2005 nog volop in Nederland. Regeringspartij VVD vond dat er nog veel te weinig draagvlak was. "Een groot deel van de bevolking heeft er niets mee... en ook ondernemend Noord-Nederland twijfelt en heeft zorgen over de consequenties van een dergelijke

¹ "Het werd tijd om het gebied te erkennen als werelderfgoed." schreven Jens Enemark en Peter Burbridge in de bundel Waddenzee Werelderfgoed, Common Waddensea Secretariat, 2003, p. 11

² Idem, p. 12.

³ Idem, p. 14.

⁴ Idem, p. 14

nominatie," vond VVD-kamerlid Snijder-Hazelhoff. Maar ook coalitiegenoot CDA wilde eerst wel eens weten wat de consequenties zouden zijn voor bijvoorbeeld windenergie en gaswinning. "Er zijn in de diverse inspraak-bijeenkomsten zeer veel kritische vragen en geluiden naar voren gekomen. De scepsis werd niet alleen geuit door burgers en gemeenten, maar ook door organisaties als de Kamer van Koophandel en landbouwinstanties." Oppositiepartij PvdA bestreed op haar beurt dat er onvoldoende draagvlak was. Woordvoerder Samsom sprak liever over verdeeldheid. Voor hem was duidelijk dat "grote ondernemers, Kamers van Koophandel en havens het misschien niet zien zitten, maar toeristische ondernemers wel voorstander zijn. De mening van de bewoners wordt mede gevormd door de sector waarin zij werkzaam zijn."⁵

Ook de minister erkende voorafgaand aan de trilaterale conferentie op Schiermonnik-oog dat in het Noorden van Nederland geen sprake is van unanieme steun. Aan de Kamerleden gaf hij een lange lijst van instanties en partijen die voor waren. Hij noemde ook vier partijen die niet voor waren: VNO/NCW-Noord want zij waren neutraal (dat is niet 'tegen' aldus de minister) en de Kamer van Koophandel, LTO-Noord en VNV/NCW-West die nog bedenkingen hadden. Uiteindelijk concludeerde de minister dat twee regeringspartijen in de Tweede Kamer 'aarzelend maar niet onwelwillend' stonden tegenover het starten van de nominatieprocedure. Ook constateerde hij, en dat is misschien wel belangrijker, dat de Kamer geen blokkade opwierp om op Schiermonnikoog een formeel nominatieproces te starten. Uiteindelijk werd op Schiermonnikoog in 2005 het groene licht gegeven door de drie betrokken regeringen voor het formuleren van een officieel nominatiedocument. Dat moest dan vervolgens weer 'de regio in' voor kritiek, aanvullingen en ander commentaar. Eind 2007 was er in de ogen van de betrokken overheden voldoende consensus en in januari 2008 werd formeel toestemming gegeven voor de aanmelding bij UNESCO van de nominatie.

Wat het is

De titel werelderfgoed is wel eens vergeleken met de Oscars. Beide leveren de winnaar internationale erkenning op. Die erkenning wordt op haar beurt een belofte van iets unieks voor al die mensen die het gebied of de film nog niet gezien hebben. Voor de maker van de film, of de beheerder van het werelderfgoed, is de prijs als het ware een verplichting om de bekroonde kwaliteit te behouden of te verbeteren in de toekomst. Zo'n vergelijking kan helpen uit te leggen wat de status werelderfgoed voor de Waddenzee betekent.

Internationale erkenning

De titel werelderfgoed komt voort uit het werelderfgoedverdrag. Dit verdrag werd in 1972 opgesteld en is door 187 landen ondertekend.⁶ Het verdrag zou de aandacht moeten vestigen op het belangrijkste erfgoed, de internationale samenwerking moeten bevorderen en dienen als internationaal instrument om het 'meest uitzonderlijke' natuurlijke en culturele erfgoed beter te beschermen. Door het opstellen van dit verdrag werd het behoud van het 'beste' als het ware opgetild tot verantwoordelijkheid van de 'gehele mensheid' in plaats van uitsluitend een nationale taak.

⁵ Tweede Kamer der Staten-Generaal, verslag van een Algemeen Overleg Waddenzeebeleid, 27 oktober 2005.

⁶ Het moment van ondertekening werd niet toevallig gekozen. Het was die dag precies honderd jaar na de oprichting van 's werelds eerste nationale park: Yellowstone National Park in de Verenigde Staten..

Nederland ratificeerde het verdrag in 1992 en heeft acht werelderfgoederen binnen haar landsgrenzen. Anno 2012 hebben 190 landen het verdrag geratificeerd. Zij spraken met elkaar af dat zij zich zullen inzetten voor identificatie, bescherming, behoud, het toegankelijk maken van en het overdragen aan komende generaties van die erfgoederen binnen hun landsgrenzen die aan de criteria van UNESCO voldoen.⁷ Omdat het gaat om een internationaal verdrag heeft de nationale overheid een belangrijke rol bij het nakomen van de afspraken die in het verdrag zijn vastgelegd. Het waren ook de nationale regeringen van Nederland en Duitsland die de Waddenzee uniek en bijzonder genoeg vonden om dit gebied voor te dragen om de status van werelderfgoed te krijgen.

Belofte van iets unieks

Een natuurgebied of een gebouw krijgt natuurlijk niet zomaar de status van werelderfgoed. Om op de internationale lijst van werelderfgoederen te komen moet aan minstens een van de tien vastgelegde criteria voldaan worden. Voor natuur zijn eigenlijk vier criteria van wezenlijk belang bij de uiteindelijke toekenning van de status.⁸

Regeringen die erfgoederen willen voordragen moeten duidelijk maken dat aan die vastgestelde criteria wordt voldaan. Voorafgaand aan de formele nominatie waren de Nederlandse en Duitse regering al vrij zeker van hun zaak. Zij verkondigden trots dat er wat hen betreft in ieder geval zeven unieke kenmerken waren die de Waddenzee bijzonder, of zelfs uniek, maakten op wereldschaal:

- Het grootste ononderbroken systeem van zand- en slikplaten ter wereld met een grotendeels ongestoorde natuurlijke dynamiek;
- De omvang en manier waarop de Waddenzee voortdurend verandert;
- De uitzonderlijke voedselrijkheid;
- Pleisterplaats, rui- en overwinteringsgebied voor trekvogels die de Oost-Atlantische vliegroute gebruiken;
- Onvervangbaar leefgebied van tientallen vogelsoorten;
- Er is veel kennis over het gebied en landen houden een kwaliteitscontrolesysteem bij;
- Open horizon, grenzeloze lucht, unieke habitats en biotopen en dynamiek zorgen voor een geheel eigen schoonheid en uitzonderlijke belevingswaarde.⁹

Uiteindelijk heeft de Waddenzee de status toegekend gekregen omdat het aan drie van de vier criteria voor natuurgebieden voldeed. De zeven unieke kenmerken die de indieners benoemden werden stuk voor stuk gehonoreerd. De Waddenzee was op wereldschaal dus zeer zeker uniek maar in de ogen van

⁷ <http://www.unesco.nl/artikel/wat-het-werelderfgoedverdrag>

⁸ 1. to contain superlative natural phenomena or areas of exceptional natural beauty and aesthetic importance;

2. to be outstanding examples representing major stages of earth's history, including the record of life, significant on-going geological processes in the development of landforms, or significant geomorphic or physiographic features;

3. to be outstanding examples representing significant on-going ecological and biological processes in the evolution and development of terrestrial, fresh water, coastal and marine ecosystems and communities of plants and animals;

4. to contain the most important and significant natural habitats for in-situ conservation of biological diversity, including those containing threatened species of outstanding universal value from the point of view of science or conservation.

⁹ Bron: Brochure 'De Waddenzee Wereldwijd Uniek', Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2007.

UNESCO nog geen "superlative natural phenomenon or area of exceptional natural beauty and aesthetic importance".

Het deel van de Waddenzee dat vanaf 2009 tot werelderfgoed behoort, omvat het Nederlands en Duitse deel en beslaat 66% van de hele Waddenzee. In Duitsland zijn dit de nationale parken van de deelstaten Sleeswijk-Holstein en Nedersaksen. In Nederland gaat het om het gebied dat beschermd wordt door de planologische kernbeslissing *Derde Nota Waddenzee*. Het grondgebied van Hamburg, dat ongeveer 1,4% van het totale door Duitsland en Nederland te nomineren gebied omvat, werd in 2011 toegevoegd. Denemarken heeft op 1 februari 2013 de Deense Waddenzee formeel voorgedragen.

Een morele verplichting tot behoud of verbetering

Met het behalen van de status golden niet ineens extra beschermingsregels en er werden ook geen nieuwe beperkingen opgelegd aan bewoners of gebruikers. Wat mocht voor de erkenning, mocht na de erkenning nog steeds. Opvallend is wel dat de toekenning van de status door UNESCO gepaard ging met een aantal aanbevelingen over de bescherming van het werelderfgoedgebied. Zo werd bij de toekenning van de status expliciet van beide regeringen verwacht dat zij vasthouden aan hun commitment om geen winning van gas of olie toe te staan binnen de grenzen van het werelderfgoed en ook aan de bouw van windparken op zee buiten het werelderfgoedgebied moeten volgens UNESCO strenge eisen worden gesteld.¹⁰ Kennelijk voorzag de Nederlandse regering een dergelijke aanbeveling door UNESCO. Al in het covenant van 2007 werd afgesproken dat er geen gevolg wordt gegeven aan aanbevelingen van UNESCO die leiden tot een verandering in de grens, het beheer of de monitoring.¹¹

Ook wordt bij de toekenning een aantal expliciete verwachtingen aan de twee regeringen uitgesproken die te maken hebben met het beheer van het werelderfgoed. Zo moet er een strategie voor de ontwikkeling van toerisme gemaakt worden en moet de samenwerking met andere staten langs de Oost-Atlantische vliegroute verbeteren.¹²

¹⁰ "The State Parties should also maintain their commitment of not allowing oil and gas exploration and exploitation within the boundaries of the property. Any development projects, such as planned wind farms in the North Sea, should be subject of rigorous Environmental Impacts Assessments to avoid any impacts to the values and integrity of the property." Report of Decisions, World Heritage Committee thirty third session, Seville, Spain, 22-29 June 2009, p. 3-4.

¹¹ Covenant Waddenzee – Werelderfgoed, Artikel 6. "Er wordt geen gevolg gegeven aan aanbevelingen van Unesco die leiden tot een verandering in de grens, het beheer, de monitoring of andere onderwerpen ten opzichte van deze onderwerpen bij de nominatie tenzij alle partijen hebben ingestemd met uitvoering van de aanbeveling."

¹² In de ministersconferentie op Sylt in 2010 werd deze aanbeveling trilateraal vastgelegd en werd expliciet gesproken over het ontwikkelen van een strategie voor duurzaam toerisme.

Wat heb je er aan

Het voordragen van de Waddenzee als werelderfgoed werd door de Duitse en Nederlandse regeringen mede gemotiveerd door de kansen te benadrukken die deze status biedt voor de bewoners en gebruikers van het gebied. De status biedt in de ogen van de regeringen “wereldwijde erkenning en waardering voor de manier waarop bewoners en gebruikers tot op de dag van vandaag met het gebied zijn omgegaan”.¹³ Als bijkomend argument werd aangevoerd dat plaatsing op de lijst gevoelens van trots en verbondenheid met het gebied versterkt. Met een plaatsing op de werelderfgoedlijst krijgt de Waddenzee officieel internationale allure vonden de regeringen.

Er zijn volgens de regeringen ook kansen voor het gebied zodra de status is binnengehaald. Die kansen werden expliciet benoemd in 2007. Daarbij werd overigens wel gesteld dat het aan de regio zelf was om te bepalen wat zij doet met die kansen. De kansen die in 2007 gezien werden waren:

- Een positieve uitstraling naar het toerisme terwijl er in het gebied voldoende voorzieningen voor toeristen zijn en voldoende faciliteiten voor voorlichting over het gebied;
- Een label als marketing instrument en een uniek middel om het gebied en producten daaruit te promoten;
- Nabijheid van het werelderfgoed kan bedrijven helpen bij het aantrekken en behouden van medewerkers;
- Het kan aantrekkelijk zijn voor bedrijven om zich in de buurt van een dergelijk gebied te gaan vestigen om zich te onderscheiden door identificatie met het gebied (status, uniciteit);
- Eerder in aanmerking komen voor (EU) subsidies;
- Extra steun om internationale problemen zoals veiligheid van de scheepvaart het hoofd te bieden.

De werelderfgoedstatus veranderde eigenlijk niets aan het gebied zelf. Het veranderde ook niets aan de wetten en regels. De Waddenzee is al decennia een uniek natuurgebied en dat werd ook al eerder erkend. Met die erkenning als werelderfgoed kunnen bewoners en gebruikers van het gebied zich mogelijk onderscheiden. Of dat gebeurt en in welke mate de kansen van zo'n werelderfgoedstatus worden gebruikt was onderwerp van gesprekken van de Waddenvereniging met diverse ondernemers uit het wadengebied.

¹³ Citaat uit de folder 'De Waddenzee Wereldwijd Uniek', Ministerie van LNV, 2007.

2. Toerisme en de status als Werelderfgoed

Natuur en toerisme hebben erg veel met elkaar te maken rond de Waddenzee. Zeker bij het verkrijgen of verzilveren van de werelderfgoedstatus. Expliciet of impliciet verwachten politici en ondernemers dat opname in de lijst van werelderfgoederen een stimulans voor het bezoek door toeristen zal zijn. Mensen uit de hele wereld hebben tijd en geld beschikbaar om natuur te zien en te beleven. Zeker als die natuur uniek of spectaculair is. Een natuurgebied dat uniek voor de wereld genoemd wordt, zal dus in de belangstelling staan van de toerist. Dat gold ook rondom de nominatie van de Waddenzee als werelderfgoed.

Voordat het gebied tot werelderfgoed benoemd werd, publiceerde het Nederlandse UNESCO-bureau een *quick scan* naar het economische effect van een benoeming tot UNESCO-werelderfgoedlocatie. De auteurs komen voorzichtig en met de nodige slagen om de arm tot de conclusie dat “plaatsing op de UNESCO-Werelderfgoedlijst in economische zin gunstig is voor een site, vooral door het toenemende toerisme”.¹ Direct daaropvolgend is de conclusie dat “Het benadrukken van de Werelderfgoedstatus van de Waddenzee een extra toestroom van Duits massatoerisme [zal] opleveren en Duits natuurhistorisch toerisme tot gevolg [zal] hebben.”² Deze conclusies worden in het rapport overigens op diverse plekken genuanceerd. Zo wordt verwezen naar wetenschappelijke publicaties waarin auteurs stellen dat plaatsing op de lijst geen garantie is voor economische ontwikkeling, omdat huns inziens veel afhangt van de inzet en marketingvaardigheid van de sitebeheerders.³ Met andere woorden, een site kan nog zo mooi zijn, zonder marketing en inzet van beheerders, ondernemers en overheden wordt het lastig om de potentiële toename in toerisme, en dus economische ontwikkeling, te verwezenlijken. Kortom, de beheerder zal aan de bak moeten om van de werelderfgoedstatus een economisch succes te maken.

Er is ook wel wat kritiek geweest op deze conclusies. Uit de periode van drie jaar dat het gebied nu werelderfgoed is, zijn nog maar weinig data beschikbaar over de motieven van bezoekers om naar het waddengebied te komen. Daardoor is het wetenschappelijk gezien onmogelijk om te concluderen dat er meer bezoekers naar het waddengebied kwamen vanwege de werelderfgoedstatus.⁴

De cruciale rol van de erfgoedbeheerder bij het bereiken van mogelijke economische successen in een werelderfgoed is ook te zien als het Nederlandse en Duitse deel met elkaar vergeleken worden. Met name de Duitse nationale parken hadden voor de toekenning van de werelderfgoedstatus al een goede traditie in de promotie van ‘hun’ deel van de Waddenzee. Dat gebeurt in goede samenwerking met de Nationaal Park Partners in de regio. Er was in Duitsland al ervaring met gebiedspromotie en daar lijkt de extra status vaker en

¹ Het economische effect van een benoeming tot UNESCO-werelderfgoedlocatie, Een quick scan uitgevoerd door UNESCO Centrum Nederland in opdracht van het ministerie van LNV, Directie Noord, Maart 2005, p. 10

² Idem. Waarbij diverse personen in interviews verzuchtten dat zij ‘blij waren’ dat er geen massatoerisme is opgekomen na toekenning van de werelderfgoed status.

³ Idem, p.4

⁴ Putting the Waddensea on the List: Effects on tourism fo the world heritage nomination, Hans Revier, Frank Petersen, Stenden University paper, p. 8

enthousiaster gebruikt te worden. Voor de promotie van het gehele werelderfgoed werd afgesproken dat een gemeenschappelijk programma opgesteld zou worden dat uitgevoerd kon worden door het Common Waddensea Secretariat. Wie dit in Nederland moest gaan doen, was niet duidelijk. De promotie van de werelderfgoedstatus werd een beetje in het midden gelaten. In het convenant uit 2007 werd expliciet vastgelegd dat de minister van LNV, in overleg met de RCW, zorg zou dragen voor de coördinatie van activiteiten die nodig waren voor de bestending van de status. In een brochure van het ministerie van LNV uit 2007 werd echter aangegeven dat het aan de regio zelf is om te bepalen wat ze doet met de kansen die de werelderfgoedstatus biedt.⁵ Onduidelijk bleef of het ministerie dan wel de regio verantwoording neemt voor een goede voorlichting over dit nieuwe werelderfgoed. Het ministerie van LNV is wel betrokken bij overleg met het CWS maar heeft sinds de nominatie geen nieuwe brochures of campagnes gelanceerd in Nederland.

2.1 Wat ondernemers vertelden

Ondernemers uit de toerisme-sector hebben nog steeds de gemengde gevoelens over opname op de Werelderfgoed lijst die voorafgaand aan de formele nominatie ook al bestonden. Het gevoel dat dit van buiten werd opgedrongen is bij een aantal ondernemers, met name uit de wat kleinere bedrijven, nog steeds aanwezig. Voor hen is onduidelijk welke toegevoegde waarde een status als werelderfgoed voor hun eigen bedrijf heeft of kan hebben.

Extra argument

Eigenlijk erkennen alle ondernemers waarmee gesproken is dat er de status een argument kan zijn voor bezoekers om naar het Waddengebied te komen. In geen enkel gesprek werd de status als doorslaggevend argument gezien. Het gekke is wel dat als gevraagd werd wat dan de doorslag gaf de ondernemers meestal verwezen naar natuur, rust en schone lucht. Kennelijk passen die ‘waardes’ waarvoor bezoekers naar het Waddengebied komen niet één op één bij de beleving van de titel ‘werelderfgoed’.

Het extra argument wordt door de meeste ondernemers zelf nog niet actief gebruikt. Dat geldt voor zowel voor hotelketens, restaurants als huisjesparken. Een vaak gehoord argument daarvoor is de geringe (en vooral lastige) beschikbaarheid van een herkenbaar werelderfgoed logo.⁶

Ook werd wel genoemd dat de status in feite niet zo veel voorstelt en daardoor weinig toevoegt aan een goed draaiend bedrijf. Anderen worstelen er mee dat de betekenis van de status als werelderfgoed lastig concreet te maken is.

⁵ Brochure ‘De Waddenzee Wereldwijd Uniek’, Ministerie van LNV, 2007.

⁶ Opvallend is dat een makkelijkere toepassing van het logo nu op de agenda staat bij het Common Waddensea Secretariate. De Nederlandse Waddengroep lijkt zich op te werpen als de uitreiker van dit logo voor ondernemers in het Waddengebied. De betrokkenheid van overheden bij een dergelijk overleg is onduidelijk. Zo is ook niet te achterhalen of een bedrijf als Waddengroep, met haar een eigen keurmerk ‘Waddengoud’, voor Nederlandse ondernemers als de beste hoeder van het betreffende logo kan zijn.

“Ik heb er nooit wat in gezien, maar nu het er is, moet je er gebruik van maken.”

Een opvallende invalshoek kwam uit het verleden; gastheerschap. Waarbij de ondernemer zowel eigenaar van een hotelletje was als kenner van zijn eigen eiland. Voor hem was juist de koppeling tussen gastvrijheid in zijn bedrijf en de wil om gasten iets te vertellen over het eiland en de Waddenzee, dat tot meer nieuwe gasten en regelmatige leidde. Wanneer de bedden goed waren en het eten lekker, werd als extra argument voor een prettig verblijf de gastheer genoemd die door tochten op en rond het eiland zorgde voor een 'verdieping' van de vakantie. Dit besef, dat een eigenaar van een overnachtingsplek ook kan vertellen over de unieke waarde van het waddengebied, ligt ook ten grondslag aan een moderner initiatief als 'zotexels'. Deelnemende ondernemers maken extra werk van het rondleiden en informeren van gasten over de cultuur en natuur van het eiland en het wad. Kennelijk slaat het aan; het initiatief won in 2011 al een prijs vanwege het kleinschalige en authentieke karakter.⁷

Opmerkelijk is dat kennelijk ergens in de afgelopen jaren het motief voor een vakantie naar de Waddeneilanden als vanzelfsprekend werd aangenomen. Mogelijk vonden ondernemers het niet (meer) nodig om hun gasten te vertellen over de unieke natuur in het waddengebied. Gasten kwamen toch wel en het leek soms wel of de ondernemer er eigenlijk niets voor hoefde te doen.

"Het waddengebied heeft wereldwijd unieke waarden die het aantrekkelijk maken voor toeristen. Maak duidelijk wat die waarden zijn en bescherm die."

Koppeling nominatie en waarneming/ervaring

Meerdere gesprekspartners gaven aan dat zij er naar streven om hun gasten op een makkelijke manier duidelijk te maken waarom deze 'bak met modder en grijs water' eigenlijk werelderfgoed is. Het antwoord op die vraag ligt voor een bioloog of beleidsmaker misschien erg voor de hand. Maar dat geldt niet voor een bezoeker. Nu is eigenlijk nergens het antwoord op die vraag makkelijk te vinden in dit gebied. Het zit uiteraard besloten in het nominatie dossier, maar dat gaat geen bezoeker lezen.⁸ Zo'n antwoord moet, in

ieder geval voor bezoekers, aantrekkelijker, overtuigend en wervend geformuleerd worden. Meerdere keren werd aan ondernemers gevraagd of zij een soort gidsen op prijs zouden stellen die bezoekers op een andere manier naar het gebied zouden laten kijken. Eigenlijk antwoordden alle ondernemers daarop dat zoiets hen wel wat leek. Zo'n gids zou dan een persoon zijn die de bezoeker bijna letterlijk aan de hand meeneemt of een papieren gids.

Gezondheid en zorgtoerisme

De Duitse eilanden, en met name Borkum, hebben een naam als kuuroord of gezondheidsbestemming. Dat geldt minder voor de Nederlandse eilanden. Er zijn wel eens zorgvakanties in het gebied, maar deze zijn sporadisch. Als Nederlandse zorgverzekeraars een soort

⁷ De Rob de Bes Award van VVV Nederland. De jury vond dat "ze op Texel iets gevonden hebben waar iedereen in toeristisch Nederland naar op zoek is. Een bundeling van krachten: kleinschalig en authentiek. Dat is zo met elkaar verweven dat we niet anders kunnen dan Texel de prijs geven." Bron: www.zotexels.nl

⁸ De motieven waarom de Waddenzee uniek is in de wereld staan keurig op een rijtje in de officiële beslissing van UNESCO om de werelderfgoedstatus aan de Waddenzee toe te kennen. Zie: <http://www.waddensea-secretariat.org/management/whs/whco9-33com-20e-WaddenSea.pdf>

kuurvakantie vergoeden is, dat alleen naar erkende kuuroorden in Duitsland of Tsjechië.

Zorgtoerisme is geen grote markt in het Nederlandse waddengebied en er zijn weinig ondernemers in het gebied die zich hierin specialiseren. Er zijn wel reizen georganiseerd voor toeristen met een hoge zorgbehoefte naar Ameland, maar dan bleek overduidelijk dat er veel extra's nodig waren die niet meteen voorhanden waren op het eiland.

Op diverse bestaande locaties in het gebied worden wel 'wellness' arrangementen aangeboden. Maar dit valt meer onder extra verwennerij van de gast dan een vakantie die gericht is op de gezondheidseffecten van de natuur in het waddengebied. De grootste aanbieder van wellness en heilzame baden heeft dan ook geen plannen om verder in het waddengebied 'health-packages' aan te bieden. Kennelijk is een gezondheidsvakantie op de Nederlandse eilanden voor ondernemers geen thema, ook niet indien dit voor Duitse klanten zou gelden, hoewel je mag verwachten dat de natuurlijke omstandigheden op de Nederlandse en Duitse eilanden vergelijkbaar zijn.

Toch is er steeds meer onderzoek bekend waaruit blijkt dat buiten zijn in de vrije natuur goed is voor de gezondheid. Zorgverzekeraar De Friesland kijkt met interesse naar deze studies en speelt hier ook op in door bijvoorbeeld partnerschappen met natuurorganisaties aan te gaan ('Zo Buiten'). Immers, als een wandeling langs het wad even goed kan werken als een antidepressie pilletje en gunstigere effecten heeft, is dat wellicht goedkoper voor een zorgverzekeraar. Hiermee ontstaat misschien niet meteen een economische kans voor ondernemers in deze sector, maar er komt wel een argument bij om de wereldwijd erkende natuur in dit gebied onder de aandacht te brengen. Met dat extra argument en de wereldwijde erkenning als speciaal natuurgebied kan wellicht een nieuwe doelgroep verleid worden tot een bezoek aan de Waddenzee, of bestaande bezoekers gemotiveerd worden om eens wat vaker te komen. Het is immers goed voor hun gezondheid om in de natuur te zijn.

Samenwerking

Vrijwel alle gesprekspartners gaven aan dat er meer moet gebeuren op het gebied van marketing ter promotie van 'werelderfgoed'. Waarbij eigenlijk alle gesprekspartners aangaven dat het voor henzelf een 'te grote kluit' was om dat te doen. Iedereen pleitte nadrukkelijk voor een gezamenlijke aanpak van ondernemers, overheden en wellicht ook natuurorganisaties als de Waddenvereniging. Dat dit al gebeurt bij het ontwikkelen van een trilaterale strategie voor (duurzaam) toerisme bleek niet echt bekend bij een aantal ondernemers.

Bij zo'n pleidooi voor meer samenwerking komt ook weer een andere kant van de medaille in beeld. De belangen van de betrokken overheden zijn lang niet altijd eenduidig. Daar waar actief door overheden gewerkt wordt aan het aanpassen van een gebied of het faciliteren van toeristen, komen belangenconflicten in een soort snelkookpan terecht. Iets dergelijks leek recent aan de orde in Lauwersoog waar de belangen van visserij en toerisme tegenover elkaar leken te staan. Duidelijk is in ieder geval dat plannen voor een nieuwe inrichting van het gebied rondom Lauwersoog en Lauwersmeer nadrukkelijk een duidelijkere profilering als toerisme-bestemming voorstaan, dan voorheen het geval was. Hierbij worden aanpas-

“Het eiland kan het niet alleen.”

sing en modernisering van de visserijfaciliteiten bij de planontwikkeling meegenomen of zelfs geïntegreerd.⁹

Opvallend is de snelheid waarmee het gebied rondom Lauwersoog en Lauwersmeer verandert. Dat komt met name doordat er een op uitvoering gerichte organisatie werd opgericht. Daarbij kreeg een gebiedsregisseur de opdracht uitgangspunten te inventariseren voor een mogelijk programma. Deze regisseur schreef een programma- en financieringsvoorstel en maakte ook een uitvoeringsplanning. Door die stevige aanpak lag er na een jaar voorbereiding in 2012 een gedegen en concreet plan en is in 2013 de uitvoering van dat programma gestart.

In Harlingen lijkt het alsof het stimuleren van industrie en het vergroten van de aantrekkingskracht voor toerisme moeilijk met elkaar te verenigen zijn. Plannen voor de versterking van de industriehaven (zoals een mogelijke vestiging van een scheepssloopwerf) worden gezien als bedreiging voor de aantrekkelijkheid van de ‘bruine vaart’-havens en de historische binnenstad voor toeristen. Het gemeentebestuur lijkt duidelijk te kiezen voor verdere ontwikkeling van de haven en van de stad als toerisme bestemming. Het is nog onduidelijk of deze keuze van de bestuurders gedeeld wordt door ondernemers en bevolking. Met name ondernemers wier bedrijf in de haven gevestigd is, hechten er aan om de mogelijkheden van een zeehaven optimaal te benutten. Opmerkelijk is dat in dat opzicht de vestiging van de afvaloven apart vermeld wordt. De belofte was dat dit een impuls voor vervoer over water zou worden. Die belofte is echter niet waargemaakt.

2.2 Onderzoek over status werelderfgoed en toerisme sector

Recreatie en toerisme zijn in ieder geval voor de Waddeneilanden economisch de grootste sectoren. Voor veel beleidsmakers is het dan ook duidelijk dat “het zaak is om het marktaandeel in ieder geval vast te houden.”¹⁰ Aan de wal is dat beeld weer anders, daar is geen sprake van intensief toerisme, maar daar is wel een toenemend besef van de aanwezige potentie voor de ontwikkeling daarvan. Er is dan ook veel politieke en maatschappelijke steun bij provincies en op de eilanden voor de verdere ontwikkeling van deze sectoren.

Om die reden is er ook veel onderzoek gedaan, en zijn er navenant veel voorstellen gemaakt om het toerisme naar het waddengebied te stimuleren. Het belang van deze economische sector voor de regio mag dan groot zijn, ter relativering is het ook goed om te beseffen dat van alle toeristen die Nederland bezoeken slechts 4% naar de Waddeneilanden gaat.¹¹ Dat verklaart wellicht ook waarom stimulering van internationaal bezoek aan

⁹ Zoals bij het plan om de bestaande visafslag om te bouwen tot groot garnalenpelstation en in het gebouw een soort rondleiding voor bezoekers mogelijk te maken. Door hoge hygiëne eisen betekent dit in de praktijk waarschijnlijk een soort glazen gang door het gebouw waarin bezoekers kunnen kijken hoe garnalen gepeld worden. Overigens is dit idee niet geheel nieuw, in Stellendam is iets dergelijks al realiteit.

¹⁰ Uitvoeringsplan Waddenfonds 2010 – 2014, p. 27

¹¹ Bron: Toerisme in Nederland 2011, CBS. p 24.

dit deel van Nederland noch voor de rijksoverheid noch voor het Nederlands Bureau van Toerisme en Congressen (NBTC) een grote prioriteit had. Dat veranderde in augustus 2012. NBTC startte met een nieuwe aanpak voor de Nederlandse kust, vijf verschillende kustsoorten worden daarbij expliciet benoemd, de Wadden (eilanden en wadgebied) zijn daar één van. Omdat het NBTC werkt met een publiek-privaat financieringsmodel is het voor een daadwerkelijk succes van deze vorm van promotie noodzakelijk dat er financiële bronnen beschikbaar zijn in Noord-Nederland. NBTC kiest haar prioriteiten op basis van financiering en draagvlak. Er is dus bij NBTC wel degelijk de bereidheid om marketing en promotie van toerisme naar het waddengebied op zich te nemen maar de middelen ontbreken op dit moment nog.¹²

Gezien het grote economische belang van het toerisme valt te verwachten dat bij ondernemers, adviseurs en marketingorganisaties in die sector veel aandacht is voor de opname van het waddengebied in de lijst met werelderfgoederen. Dat klopt ten dele ook. Door een aantal instanties, met name in Noord-Nederland, is de afgelopen drie jaar onderzoek gedaan naar manieren waarop overheden en bedrijven kunnen aanhaken bij de ‘Oscar’ voor de Waddenzee. De rapporten leveren allemaal stuk voor stuk veel kennis op over de toerisme sector. Met name een rapport dat in opdracht van de Kamer van Koophandel werd gemaakt geeft een weelde aan informatie over deze, vooral voor de eilanden, belangrijke economische sector. Het kan geen kwaad om even stil te staan bij de inhoud van dit rapport.

Op basis van internationale trends in de economie en het toerisme wordt een toename van internationaal toerisme ‘voorspeld’ waar Nederland en Noord-Nederland “van moet kunnen meeprofiteren”.¹³ Vervolgens wordt voor de gehele Noordzeekust (van Engeland tot Noorwegen) gekeken wat de trends en ontwikkelingen zijn. Daaruit wordt geconcludeerd dat “Europa voor Noord-Nederland de belangrijkste toeristenmarkt blijft, en wellicht vooral de Noordwest/Europese markt.”¹⁴ Tot slot werd in het rapport van de Kamer van Koophandel een viertal scenario’s voor de ontwikkeling van het toerisme in Noord-Nederland opgevoerd:

1. UNESCO werelderfgoed toerisme
2. Low-cost toerisme
3. Bestemming voor natuurreizen
4. Jetset-bestemming

Elk scenario werd uitgewerkt tot een aantal product-markt-partnercombinaties dat gepubliceerd werd in een mooi boekje. Zowel de studie als het boekje geven een indruk van manieren die er zijn om toeristen te verleiden tot een verblijf in het Werelderfgoed Waddenzee. Wat meteen opvalt is het feit dat, zelfs voor het scenario ‘UNESCO werelderfgoed

“Misschien is de status wel de perfecte aanjager voor een ander soort toerisme met een vergelijkbare opbrengst.”

¹² “Voor ons is promotie van toerisme naar dit gebied niet ons grootste thema.” Mondelinge mededeling NBTC, congres Fryske Toerisme Dei 08/11/2012, Sneek.

¹³ Onderzoek internationale marktkansen voor toeristisch Noord-Nederland, uitgevoerd door European Tourism Futures Institute Stenden Hogeschool, 2012, p. 17.

¹⁴ Idem, p. 34

toerisme', de bezoeker nauwelijks op het natte Wad komt. Zo kan een geïnteresseerde bezoeker toch onwetend blijven over de natuurlijke kenmerken die maken dat de wadden op de werelderfgoed lijst staan. Wat een bezoeker wel kan doen volgens dit scenario? Rondvliegen over het Wad, kitesurfen, blokarten, wandelen en fietsen rond Dokkum.

Een ander opvallend rapport is 'Waddenland aan zee'; gemaakt in opdracht van het officiële Regiecollege voor het Waddengebied (RCW). Het doel van de onderzoekers die dit schitterend vormgegeven rapport schreven, was het maken van een 'integrale visie vanuit het oogpunt van ruimtelijke kwaliteit voor de Nederlandse waddenkust als geheel'.¹⁵ Want, zo stelt de opsteller van het rapport, er is veel kennis en er gebeurt ook al veel. Maar wat ontbreekt is een overkoepelende, integrale visie "die inspireert, breed gedragen wordt en daadwerkelijk een kwalitatieve bijdrage levert aan de veranderingen in het landschap aan de Waddenkust".¹⁶ In het rapport staan stuk voor stuk fascinerende en inspirerende voorbeelden van dingen die gedaan kunnen worden met het landschap aan de waddenkust. Opmerkelijk is wel dat het rapport maar zijdelings melding maakt van de werelderfgoedstatus. In de aanbevelingen die gedaan worden aan het RCW wordt verder in het geheel niet meer gerefereerd aan de term werelderfgoed. Kennelijk kwam de status werelderfgoed niet in beeld bij het bedenken van de gezochte integrale visie.

Opvallend is dat er in deze en andere onderzoeken zo vaak gepleit wordt voor iets extra's. Een beter uitkijkpunt, een bezoekerscentrum, een mooi vormgegeven vogelkijkhut of een nieuwe product-markt-partner-combinatie.

uit al die rapporten zou je wellicht de conclusie kunnen trekken dat het waddengebied (nog) niet mooi genoeg is om aantrekkelijk te zijn voor toeristen. Terwijl de status juist verkregen is vanwege de unieke kenmerken die het waddengebied al heeft. Het lijkt dan wel een beetje alsof de toekenning van de werelderfgoed status een argument wordt om het gebied eens flink op de schop te nemen. Alsof Miss Universe het advies krijgt 'om eens een keer een leuk jurkje aan te doen'.

"De toeristen komen voor de stilte, de ruimte, de dieren en planten. Die waarden moet je niet beschadigen. De toerist blijft als de natuur blijft."

¹⁵ Waddenland aan Zee, De Nederlandse Kust Ontwaakt. Atelier Fryslan, p. 8

¹⁶ Idem

2.3 Beleid van overheden gericht op toerisme

De promotie van het werelderfgoed Waddenzee voor toerisme wordt door ondernemers, beheerders en overheden gedaan. Er is ongelooflijk veel versnippering tussen alle betrokkenen en met name bij alle betrokken overheidsinstanties als het gaat om de promotie van het waddengebied, laat staan het werelderfgoed, als aantrekkelijke bestemming voor toeristen.¹⁷ Daarbij lijkt het er ook sterk op dat er te weinig gebeurt om het werelderfgoed Waddenzee echt te promoten.

Die versnippering van inzet, tijd en geld kon misschien ook wel ontstaan omdat bezoekers toch wel kwamen. In tijden van economische malaise wordt minder uitgegeven aan vakantie en zullen overheden moeten bezuinigen. Samenballen van alle verschillende initiatieven voor een krachtige promotie van het werelderfgoed lijkt anno 2013 meer nodig dan in de jaren direct na de toekenning van de status.

Het is in dat opzicht wrang om te moeten constateren dat de Raad voor de Wadden in 2005 al aangaf dat een forse investering op het gebied van voorlichting en educatie door het Rijk vereist was, mocht het gebied de status van werelderfgoed krijgen.¹⁸ En dat het Rijk juist in 2007 liet weten dat het na toekenning van de werelderfgoedstatus toch vooral aan de regio was om te bepalen wat zij doet met de kansen die de werelderfgoedstatus biedt. Zo werd de verantwoordelijkheid voor de promotie van het werelderfgoed Waddenzee heen en weer gepingpongd nog voordat de status daadwerkelijk verkregen was.

De Nederlandse regering lijkt tekort te schieten in het waarmaken en naleven van verplichtingen die voortkomen uit de benoeming tot werelderfgoed. Opname op de lijst betekende ook een aantal verplichtingen zoals een visie voor (duurzaam) toerisme voor het hele waddengebied. Anno 2012 wordt die visie in trilateraal verband ontwikkeld, maar is nog steeds niet af. De Nederlandse regering heeft na 2009 verantwoordelijkheden gedecentraliseerd en de fusie van het ministerie van LNV met dat van Economische Zaken heeft ook weer geleid tot een herschikking van structuren en bevoegdheden. Daardoor leek de promotie van werelderfgoed Waddenzee na toekenning van de nominatie eigenlijk niet meer zo belangrijk. Ook op rijksniveau was er dus sprake van versnippering en de gevolgen daarvan zijn kennelijk dermate groot dat het Nederlandse UNESCO comité onlangs aan de bel te trekken. Het comité vreest dat Nederland de unieke waarde van het gebied niet meer effectief beschermt.¹⁹ Daar kan aan toegevoegd worden dat de overheid het werelderfgoed Waddenzee niet effectief promoot.

2.4 Hoe gaat dat in andere werelderfgoederen?

Toerisme in een werelderfgoed komt niet vanzelf. Soms is het betreffende gebied al een topattractie voordat het werelderfgoed werd, zoals de Grand Canyon of het Great Barrier Reef

¹⁷ Zie Annex II voor een overzicht van alles dat de betrokken overheden doen voor de promotie van toerisme.

¹⁸ Bron: [http://www.raadvoordewadden.nl/Nieuwsarchief_bericht.20+M56f8ab60e3e.o.html?&tx_ttnews\[pS\]=1322456631](http://www.raadvoordewadden.nl/Nieuwsarchief_bericht.20+M56f8ab60e3e.o.html?&tx_ttnews[pS]=1322456631)

¹⁹ Brief van Voorzitter Nederlands UNESCO Comité in Trouw, 20 november 2012.

In een ander geval was het gebied nog geen topattractie maar is het in ieder geval bekender geworden door het verkrijgen van de werelderfgoedstatus met een aansprekende titel die het gebied eerder nog niet had. De kust van Zuid-Engeland is na toekenning van de werelderfgoedstatus onder de titel “Jurassic coast” bekender geworden dan ze voorheen was. In al deze gevallen is er door een groep mensen hard gewerkt aan de promotie van die plek als toeristenbestemming.

De promotie van de titel werelderfgoed verschilt ook wel een beetje per categorie. De Grand Canyon en het Great Barrier Reef hebben door de jaren heen gewoon hun eigen naam gehouden. Die was bekend genoeg. De Jurassic Coast is in feite een nieuwe naam die direct gekoppeld is aan de status van werelderfgoed. Het gebied moest als het ware opnieuw uitgevonden worden om, met dezelfde natuurlijke kenmerken, een aantrekkelijke bestemming te worden voor toeristen. Voor de promotie van Jurassic Coast is ook een gedegen marketingplan opgezet na het binnenhalen van de status

Het Great Barrier Reef werd al in 1981 opgenomen op de UNESCO-lijst van werelderfgoederen. In 2009 werd het Great Barrier Reef Intergovernmental Authority (GBRIA) opgericht door de twee betrokken staten van Australië. Haar taak is behoud en beheer van het Great Barrier Reef. Waar het gaat om de rol van toerisme in dit werelderfgoed is de beheerder duidelijk: “tourism makes a significant contribution to the presentation, management and economic value of the Great Barrier Reef.”²⁰ Vanwege die grote bijdrage van toerisme aan het management en de bekendheid van dit werelderfgoed is er sprake van een vrij intensieve samenwerking tussen de beheerder en ondernemers in deze sector. Er zijn specifieke overlegorganen waarin bijvoorbeeld aandacht is voor onderwerpen als de duurzaamheid van de sector of de deelname van de oorspronkelijke bevolking. Ook worden door het GBRIA wekelijks nieuwsbrieven verstuurd met informatie over de condities van het gebied, maar ook artikelen over de havens en de mogelijkheden om te winkelen in de buurt van het werelderfgoed. Al met al lijkt de beheerder van het Australische werelderfgoed nadrukkelijk promotie en informatievoorziening aan bezoekers tot haar taak te zien.

Het werelderfgoed “Jurassic Coast” in Zuid-Engeland is misschien wel een schoolvoorbeeld van de manier waarop beheerders, overheden en ondernemers vanaf het begin in 2001 de promotie van het werelderfgoed ter hand hebben genomen. Daarbij valt op dat de promotie van dit werelderfgoed eigenlijk voortkomt uit een nationaal programma voor de promotie van toerisme naar Engeland.²¹ Met de titel “Jurassic coast” werd meteen een prikkelende titel gevonden voor bezoekers. En de naam werkte ook als een samenballing van tot dan toe losstaande activiteiten door overheden en ondernemers. Voor het management en de promotie van de site is een team opgezet dat verdeeld is over verschillende gemeentes in de regio.

In Nederland is er geen vergelijkbare autoriteit die zowel iets doet aan beheer als promotie van het waddengebied voor (mogelijke) toeristen. De promotie van het gehele werelderf-

²⁰ <http://www.gbrmpa.gov.au/about-the-reef/how-the-reefs-managed/tourism-on-the-great-barrier-reef>

²¹ “This strategy has been devised within the context of the new national marketing strategy for England, work towards a Ten Year Tourism Plan for the South West, and existing tourism strategies and plans at a county and district level”. Bron: Jurassic Coast World heritage site marketing strategy, p. i

goed Waddenzee is nu een taak van de Common Waddensea Board, ondersteund door het Common Waddensea Secretariat. Of, en in hoeverre, deze organisatie geschikt is om promotie en marketing van het Nederlandse deel van het werelderfgoed op zich te nemen is na drie jaar nog onvoldoende duidelijk. In Engeland kwam de promotie van het werelderfgoed Jurassic Park voort uit een nationaal promotieprogramma. Daarin ligt een duidelijk verschil met Nederland waar de promotie van het werelderfgoed Waddenzee als zodanig nog niet gekoppeld is aan programma's of prioriteiten van het NBTC, terwijl zowel Marketing Groningen als Friesland Marketing hier ieder afzonderlijk wel iets aan deden.

2.5 Kansen voor toerisme

Op basis van bovenstaande ziet de Waddenvereniging kansen die de toerisme sector verder kunnen helpen om gebruik te maken van de toekenning van de werelderfgoed status voor de Waddenzee.

Maak duidelijk wie verantwoordelijk is voor de promotie van het gebied als geheel. Het werelderfgoed Waddenzee heeft in Nederland een eigenaar (de Dienst Domeinen) en een beheerder (Rijkswaterstaat). Maar beiden doen niets aan de promotie van de Waddenzee als wereldwijd unieke bestemming voor toerisme. Er is op dit moment eigenlijk geen enkele organisatie of bedrijf die alles op alles wil zetten om toerisme naar het werelderfgoed Waddenzee te stimuleren. Omdat het werelderfgoed Waddenzee van niemand is, probeert iedereen er wat van te maken en dat levert versnippering op en een gebrek aan regie. Ooit vroeg de Nederlandse regering de status aan en na het verkrijgen van die status leek het alsof ze haar handen er weer van af trok. Het was immers aan de regio om er wat van te maken, zo luidde de opvatting in 2007. Individuele ondernemers verwachten dat een overheid nu de regie neemt en de betrokkenen aanzet tot meer samenwerking in de promotie van het gebied. Het feit dat er nu een officiële 'aanjager werelderfgoed' is benoemd door de drie Waddenprovincies is een hoopvol teken dat deze overheden zich nu ook daadwerkelijk verantwoordelijk gaan voelen voor de promotie van het werelderfgoed Waddenzee. Zo'n aanjager, of trekker, was hard nodig en verdient meer aandacht en mogelijkheden.

Laat zien wat de Waddenzee wereldwijd uniek maakt

De betekenis van de titel werelderfgoed is nu nog onduidelijk. Nergens in het waddengebied wordt deze op een opvallende of inspirerende manier duidelijk gemaakt. Voor alle bezoekers van het gebied zou het een aanwinst zijn als zij op een leuke manier ontdekken wat 'die bak met grijze smurrie' nou wereldwijd uniek maakt. Er zijn geen werelderfgoed-excursies op de eilanden of aan de kust. Terwijl de kans groot is dat bezoekers door deelname aan zo'n excursie ook zelf ontdekken waarom de Waddenzee uniek in de wereld is. Zelfs tijdens de verschillende veertochten over de Waddenzee wordt nu nog helemaal niets verteld over de natuur die uniek is in de wereld. Een magazine voor passagiers, of een eenvoudige QR code op het ticket voor de boot kan hier al bij helpen. Nu staan de advertenties achter op bootkaartjes eigenlijk totaal los van het gebied waar passagiers doorheen varen.

Maak de status van werelderfgoed herkenbaar

De beschikbaarheid van een logo dat duidelijk maakt dat een ondernemer gevestigd is in het werelderfgoed Waddenzee is nihil. Ook veerdiensten die dagelijks over het werelderfgoed toeristen vervoeren, krijgen het logo niet zomaar tot hun beschikking. Immers, toepassing van het logo voor commerciële doeleinden is niet eens toegestaan. Dat werpt meteen belemmeringen op om ondernemers rondom de Waddenzee te helpen om het werelderfgoed zichtbaar te maken. Het logo is nu 'eigendom' van het Common Waddensea Secretariat. Zij hechten aan de promotie van het logo en maken daar talloze artikelen voor. Tegelijkertijd wordt het ook belangrijk gevonden dat partijen die het logo gebruiken zich aantoonbaar inzetten voor het behoud van het werelderfgoed. Voor een betere promotie en naamsbekendheid van het werelderfgoed Waddenzee zou het goed zijn om deze koppeling los te laten. Na drie jaar gebruik van het logo is het moment misschien gekomen om eens te kijken of de gebruiker van het logo ook heeft bijgedragen aan bescherming van het werelderfgoed. Het logo kan het werelderfgoed zeker herkenbaarder maken, maar dan moeten de eisen voor gebruik van dat logo minder restrictief worden.

Promotie van toerisme naar werelderfgoed Waddenzee verdient nationale aanpak

Voor vrijwel heel Noord-Nederland geldt dat een bezoek aan de Waddeneilanden veruit de grootste stroom van inkomend toerisme is. Aangezien elke provincie langs de Waddenzee toerisme wil stimuleren, overstijgt het belang van een goede promotie de provinciegrenzen. Nog te vaak willen provincies zelf alles in de hand houden terwijl een meer (inter)nationale promotie van een bezoek aan werelderfgoed Waddenzee waarschijnlijk meer effect zal hebben. Er ligt een kans voor het NBTC om samen met provinciale marketingorganisaties en natuurbeschermers een promotiecampagne op te zetten waarin de unieke natuur van de Waddenzee nadrukkelijker onder de aandacht van potentiële bezoekers wordt gebracht. De regierol die node gemist werd in de promotie kan dus vrij makkelijk opgepakt worden door NBTC.

3. Visserij en handel in vis en schaaldieren

Al eeuwen wordt op de ondiepe zee achter de Waddeneilanden gevist. Dat maakt visserij, en de verkoop van vis, een economische sector die sociaal en cultureel diep geworteld is in het waddengebied. Tegelijkertijd is er geen enkele andere economische sector in het waddengebied die zo direct ingrijpt op de wezenskenmerken van het natuurgebied. Mede daardoor is de spanning vaak enorm tussen de economische belangen van visserij en de bescherming van natuur in een gebied dat nu al drie jaar werelderfgoed is.

3.1 Wat ondernemers vertelden

Vissers houden van hun vrijheid. Zij voelen zich pure ondernemers en houden stuk voor stuk enorm van de vrijheid die het werk op zee hen biedt. Geen pottenkijkers, geen postzegellikers en de baas aan boord is de eigenaar van het schip. Die vrijheid koestert men ook. Tegelijkertijd zijn er strakke banden tussen de visser en de handelaar. De gekoesterde vrijheid is daarmee in werkelijkheid al een stuk minder. Vissers lieten meer dan eens weten dat men het zat was om aan de 'leiband van de handel' te lopen.²² Daarnaast hebben veel vissers een strak regime van afbetaling aan de bank. De gekoesterde vrijheid is economisch gezien misschien wel een beetje een illusie. Naast de economische gebondenheid aan handelaar en bank ervaren vissers ook steeds minder vrijheid op zee. Met name regels voor de bescherming van de natuur in de Waddenzee, de vaak verfoeide *Natura 2000*, worden door vissers gezien als een beperking van de (ondernemers)vrijheid.

Tegelijkertijd is elke visser trots op het waddengebied dat hij vaak ook nog eens op z'n duimpje kent. Net als zijn vader, oom of neef die ook visser is. Die trots op het gebied is in het geheel niet van toepassing op de titel werelderfgoed. Die status is nooit de wens van vissers geweest; het is ze min of meer 'door de strot gedouwd'. Ze trekken zich er dan ook niet veel van aan.

“De garnaal trekt zich er niets van aan, dus waarom moet ik me er iets van aantrekken.”

Tegen deze achtergrond werd een 'Oscar' voor het gebied door vissers bepaald niet met gejuich ontvangen.²³ Al in een vroeg stadium werd de mogelijke nominatie van de Waddenzee scherp bekritiseerd door vissers. Mocht de status toegekend worden, dan werd dit gezien als 'de zoveelste poging om de visserman aan banden te leggen'. Vissers vreesden een inperking van hun vrijheden. Het voornemen om het waddengebied te nomineren voor een werelderfgoedstatus werd door heel veel vissers ervaren als olie op het vuur.²⁴ Vissers leken ook niet meteen uitdagende nieuwe kansen voor hun eigen bedrijf te zien na toekenning van de werelderfgoedstatus en waren vooral bevreesd dat zo'n 'Oscar een al dan niet juridische belemmering zou opwerpen voor bestaande bedrijfsactiviteiten.²⁵ Dat was ook de achtergrond waar de vertegenwoordiger namens de visserijsector mee te maken had toen hij geen expliciete steun namens de sector kon uitspreken voor het verkrijgen van de status.

Toen de status er eenmaal was, werd voor een aantal vissers ook duidelijk dat dit ingevuld moest worden. Dit gebeurde langs drie verschillende lijnen. Vaak werd dan overwogen hoe de status het product of merk kon versterken. Een tweede optie was of het nu makkelijker

²² Zo was er in 2011 nog een twee weken durende staking van garnalenvissers. Zij voeren niet meer uit omdat de prijzen te laag waren om hun bedrijven rendabel te houden. Zie: <http://www.frieschdagblad.nl/index.asp?artID=54616> Opvallend is wel dat een jaar later de prijzen hoog waren en er sprake was van een topjaar in de garnalenvisserij. Oftewel, de leiband wordt niet altijd ervaren als een belemmering voor de economische vrijheid van de visser.

²³ Visserijnieuws, 4 juli 2009. "Waakzaam op werelderfgoed"

²⁴ Reformatorisch Dagblad, 1 november 2005, "Werelderfgoed omstreden op Texel"

²⁵ "Ook al lijkt deze waardering van onze mooie Waddenzee een prachtig resultaat, wij zullen overheid en ngo's zo nodig constant herinneren aan hun bewering dat dit niet van invloed is op de uitoefening van onze bestaande bedrijfsactiviteiten." Visserijnieuws, 4 juli 2009. "Waakzaam op werelderfgoed"

werd om meer diversiteit in het bedrijf te krijgen (bijvoorbeeld door gasten mee aan boord te nemen). Een derde reactie was dat een groep vissers graag zag dat zij ook een rol kregen in het beheer van dit werelderfgoed. Met name gericht op het doorgeven van technieken en de plaats van de visserijsector in het gebied. Deze wens leeft vooral bij een groep vissers die een aantal jaren geleden de omslag maakten naar een meer gebiedsvriendelijke vorm van visserij.²⁶

Uiteindelijk is ook voor deze groep ondernemers de status niet van invloed geweest op hun plannen sinds 2009. Zij zien deze status niet als een nieuwe kans, daarvoor vindt men het eigenlijk een beetje te vaag. Wel merken zij dat de beoogde manier van werken wat vaker met instemmend geknik, zowel binnen als buiten de sector, wordt aangehoord sinds het gebied werelderfgoed is geworden. Buitenstaanders doen dan de suggestie om een extra logo op het product te plakken of vertellen dat het toch zo mooi zou zijn als mensen mee gaan op zee en zo voor een extra bron van inkomsten zorgen. Terwijl deze groep vissers zelf juist vindt dat de visserij intrinsiek in dit gebied thuishoort. Met andere woorden zij zien zich nadrukkelijk als een groep die werkt op een manier die nu al een bijdrage levert aan het behoud van het gebied als werelderfgoed. Dus liever erkenning voor de bestaande praktijk dan een extra logo of betalende passagiers.

Handelaren in vis, schaal- en schelpdieren lijken iets meer open te staan voor de kansen die de status geeft om hun producten naar een hoger segment in de markt te brengen. Geen Zeeuwse mossel (wat altijd al een misleidende naam is geweest) maar een werelderfgoedmossel. Maar voor handelaren die vaak direct te maken hebben met grote supermarktketens kan dat hogere niveau pas gehaald worden als de visserij aantoonbaar duurzaam is. Met name grote afnemers van garnalen eisen zo langzamerhand dat vis, garnalen of schelpdieren uit de Waddenzee aantoonbaar duurzaam zijn. Men neemt dan niet met minder genoegen dan een MSC certificaat. Een label dat alleen verwijst naar het gebied van herkomst, zoals Waddengoud, is voor deze grote klanten kennelijk niet goed genoeg. Waarbij overigens zowel natuurbeschermers als vissers twijfel hebben of een regionaal keurmerk zoals 'Waddengoud' op dit moment een strenge toets op duurzaamheid voldoende zou doorstaan. Gelet op de groeiende wens bij horeca ondernemers om te werken met streekproducten mogen daar ook meer kansen van verwacht worden voor een kleinschalige en aantoonbaar duurzame waddenvisserij.

Op dit moment zijn de handkokkelvisserij en de mosselvisserij in de Waddenzee MSC gecertificeerd. Deze vangst zou dan misschien ook als eerste in aanmerking komen om gebruik te maken van de mogelijk toegevoegde waarde die in het woord 'werelderfgoed' verborgen zit. Het product (kokkels) heeft daarvoor naar alle waarschijnlijkheid nog een extra spoeling aan wal nodig om het qua kleur en zanderigheid concurrerend te maken met topkokkels uit met name Frankrijk. Een dergelijk product zou wellicht als 'werelderfgoed kokkel' aangeprezen kunnen worden. Mocht dat aanslaan in de consumentenmarkten dan kan met een aantal slagen om de arm gesteld worden deze extra bewerking mogelijk voor

²⁶ Dit is een vrij diverse groep vissers met een gezamenlijke wens; tegen de trend van schaalvergroting in, hun bedrijf omvormen naar een kleinschalig, flexibel en gemengd visserijbedrijf. Zij streven naar een manier van vissen die past in het beheer van de Waddenzee. Met een visserijcultuur die weer verankerd is in de lokale gemeenschap en economie. www.geintegreerdevisserij.nl/stichting-geintegreerde-visserij

iets meer werkgelegenheid in de regio zou kunnen zorgen.

Zonder duurzame herkomst kan er geen sprake zijn van een premium-uitstraling voor een visserijproduct met het woord werelderfgoed. Dat lijkt ook wel logisch omdat visserij die niet in staat is aantoonbaar de soort in stand te houden, ook niet bijdraagt aan de bescherming van de natuurlijke kenmerken van de Waddenzee.

3.2 Rapporten en beleid over visserij

Tallose rapporten, beleidsvoorstellen en beleidsstukken zijn er verschenen over zowel het belang van de visserij voor de regionale economie als de schade die visserij toebrengt of kan toebrengen aan het natuurgebied. Het voegt weinig toe om deze hier te herhalen. In de afgelopen decennia zijn niet zozeer de technieken veranderd, maar vooral de schaal waarop gevist wordt. Vissers zijn zich steeds meer gaan toespitsen op het vangen en verkopen van één soort, in plaats van meerdere vissoorten en vangstechnieken te hanteren. Garnalenvissers visten in het verleden garnalen als bijverdienste, nu zijn er zo'n negentig garnalenkotters in de Waddenzee die vrijwel alleen op garnalen vissen.

De tegenstellingen tussen vissers en natuurbeschermers van voor de nominatie tot werelderfgoed lijken op het eerste gezicht ook nog steeds dezelfde. Er is echter een groot verschil waarbij de kern van de zaak is, dat er nu sprake is van een structurele en op zich ook constructieve samenwerking tussen vissers en natuurbeschermers. De relatie tussen vissers en natuurbeschermers lijkt drie jaar na toekenning van de werelderfgoedstatus toch heel anders dan in de periode ervoor. De tegenstellingen tussen vissers en natuurbeschermers worden na 2009 veel minder, of helemaal niet meer, tot aan de hoogste rechter uitgevochten. Nu worden ze binnenskamers en binnen de afgesproken kaders van een convenant of de mogelijke opname van een visserij in het certificeringsprogramma van MSC besproken.

Met de ondertekening van het mosselconvenant in 2008 kwam er de politieke wil om een natuurherstelprogramma op te zetten dat beter bekend is geworden als het 'Programma Rijke Waddenzee'. Dit natuurherstelprogramma is ook één van de afgesproken kaders waarin mosselvisserij en natuurbeschermers hun visies op de mosselvisserij in de Waddenzee met elkaar bespreken en nieuwe technieken voor de bescherming van natuurlijke mosselbanken proberen te ontwikkelen en testen.

De verbeterde samenwerking blijkt ook uit de 'Visie op een Duurzame Visserij in de Waddenzee'. Die werd in 2010 opgezet door visserij-organisaties, natuurorganisaties en de overheid. De visie schetst een streefbeeld van een Waddenvisserij die in 2020 in balans is.²⁷ Om die visie werkelijkheid te laten worden zijn een aantal belangrijke thema's genoemd: flexibilisering, aanpassen visserijtechnieken, naar een klimaatneutrale visserij en integratie met andere economische activiteiten.²⁸ Deze is wel de meest volledige visie op visserij in dit gebied sinds 2009, maar lijkt niet expliciet een verbinding te leggen met de status we-

²⁷ Brede visie op duurzame visserij in het waddengebied, RCW.

²⁸ Idem, p. 38-41.

relderfgoed. Dat lijkt een gemiste kans, omdat eigenlijk alle aanpassingen die in deze visie benoemd worden, lijken aan te sluiten op een manier waarop visserij in een werelderfgoed kan blijven bestaan.²⁹

Het gaat te ver om het behalen van de titel werelderfgoed als katalysator aan te wijzen voor de start van een mosselconvenant. Dit convenant werd immers in 2008 ondertekend. Dat was een jaar voordat de toekenning van deze status een feit was. Ook heeft de status als werelderfgoed geen aantoonbare invloed gehad op de wens van vissers om een MSC keurmerk voor mosselvisserij, handmatige kokkelvisserij of garnalenvisserij aan te vragen.

3.3 Hoe gaat dat in andere werelderfgoederen?

Enigszins vergelijkbaar met het werelderfgoed Waddenzee lijkt het werelderfgoed Great Barrier Reef in Australië. Voor de vier soorten commerciële visserij in dat gebied heeft GBRIA verschillende soorten management opgezet. Voor de ene visserij (East coast dive based) is naast een vergunning van de overheid nog een aparte vergunning van de GBRIA nodig. Een andere visserij (de East coast otter trawl fishery) kan volstaan met een vergunning van de overheid. Maar voor deze vorm van visserij werden grote gebieden gesloten sinds de werelderfgoedstatus van toepassing is. Daar bovenop werd in 1999 een structurele aanpassing van de sector gedaan. Deze kostte 20 miljoen dollar waarmee onder meer 99 vergunningen uitgekocht werden. Dit leidde tot een aanzienlijk lagere visserijdruk. Er gelden ook nog beperkingen voor gebieden waar gevist mag worden, periodes waarin gevist mag worden en het gebruik van netten waarmee gevist kan worden. Naast deze twee zijn er ook voor de andere twee soorten visserij duidelijke bepalingen waar de visser zich aan moet houden.³⁰

Opvallend is dat bij het beheer van visserij rond dit Australische werelderfgoed dus wel degelijk extra regels gelden en er een extra bestuurslaag is die toeziet op visserij in het werelderfgoed. De relevante vraag of dit linea recta in verband is te brengen met de status als werelderfgoed valt buiten dit onderzoek. Evenals de relevante vraag of veranderingen in het beheer, en sanering van de vloot, 'eisen' waren die UNESCO oplegde aan Australië.

²⁹ Over de voortgang bij het uitwerken van deze visie is helaas niet veel te vinden. Kennelijk wordt hierover nog niets gepubliceerd.

³⁰ <http://www.gbrmpa.gov.au/about-the-reef/how-the-reefs-managed/fisheries-in-the-marine-park>

3.4 Kansen voor visserij

Gebruik kennis van vissers en betrek hen bij beheer en promotie

Juist omdat er al zo lang op de Waddenzee gevist wordt, weten vissers van alles over de Waddenzee en de telkens veranderende natuur. Lang niet alle kennis over bijvoorbeeld veranderende geulen of veranderende vangsten is beschikbaar voor beleidsmakers of beheerders. Terwijl juist deze informatie ook duidelijk maakt waarom de Waddenzee werelderfgoed is geworden. In het werelderfgoed zou een fysieke plek moeten zijn waar alle informatie van vissers over de Waddenzee en over hun vangsten beschikbaar is. Daarnaast kunnen beheer en behoud van het werelderfgoed Waddenzee mogelijk verbeterd worden door (geïntegreerde) vissers daar nadrukkelijker een uitvoerende rol bij te geven.

Introduceer een minimum-standaard voor alle visserij op de Waddenzee

Het zou goed zijn om er voor te zorgen dat er een soort minimum-standaard gehanteerd kan worden voor duurzame visserij op de Waddenzee. Een dergelijke standaard is het MSC certificaat zoals dat al uitgegeven is aan de handkokkelvisserij en mosselvisserij. Visserij in een werelderfgoed zonder een aantoonbare duurzaamheidsstandaard kan betekenen dat in een later stadium extra beperkende maatregelen getroffen worden zoals het geval was bij werelderfgoed Great Barrier Reef. De mogelijke extra opbrengst van visproducten uit een werelderfgoed kan ook alleen behaald worden zodra er geen twijfels meer zijn over de duurzaamheid van de visserij.

Stimuleer de lokale afzetmarkt voor vis van duurzame wadvissers

Zoals er meerdere wegen naar Rome leiden, zijn er ook meerdere vormen van duurzame visserij. Elke vorm van duurzame visserij in de Waddenzee verdient het om gestimuleerd te worden. Bezoekers, met name uit Duitsland, verwachten ook eigenlijk niets anders dan duurzame visserij in een natuurgebied dat op de werelderfgoedlijst staat. Het stimuleren van duurzame visserij kan bijvoorbeeld door ruimte te maken voor mosselkwekerijen op de wal. Maar zeker ook door de afzetmarkt voor die visserij te verbeteren. Dat kan door te werken aan lokale vismarkten. Een andere mogelijkheid is het opzetten van een beter afzetnetwerk voor de horeca. Zo kan het voor restaurants aantrekkelijk worden om seizoensgebonden vis uit het werelderfgoed Waddenzee aan te bieden. Vis, schaal- of schelpdieren met een verhaal dus.

4. Havens en industrie

Langs de Waddenkust is industriële activiteit erg gekoppeld aan havens. Buiten de havensteden Den Helder, Harlingen, Eemshaven en Delfzijl is er nauwelijks sprake van groot-schalige industrie langs de Waddenzee. Er zijn uiteraard nog andere havens in het waddengebied; Lauwersoog, Noordpolderzijl en Den Oever. Maar omdat hier nauwelijks industrie gevestigd is vallen zij in dit deel buiten beschouwing.

Havens en industrie zijn „van significant economisch belang voor het Waddengebied.”

³¹ Dat economische belang geldt vooral voor de vaste wal. De gemeenten van de vier waddenhavens hebben bij elkaar 80% van alle industrieterreinen in het waddengebied binnen hun grenzen.³² Voor de eilanden zijn industriële havens van veel minder groot belang voor de lokale economie.

4.1 Wat ondernemers vertelden

“Ik heb het gevoel dat de werelderfgoedstatus ons klem zet.”

Opvallend is dat er maar weinig ondernemers in havens zijn, die de status van werelderfgoed als een uitgesproken kans voor hun eigen bedrijf zien. Bedrijven die actief zijn in de op- en overslag van stukgoed zijn eerder zelfs negatief over de status van werelderfgoed. Zij vrezen dat de status mogelijk een belemmering kan zijn om bestaande vaargeulen (verder) te verdiepen. Want, zo was de redenering, diepere vaargeulen kunnen voor deze bedrijven nodig worden als de aanvoer met steeds grotere en dieper stekende schepen gaat gebeuren. Dit geldt bijvoorbeeld voor de aanvoer van hout, aardappelen en stukgoed.

Een aparte categorie zijn de bedrijven die gevestigd zijn in een haven, maar hier strikt genomen niet van afhankelijk zijn. Denk daarbij aan de afvalovens in Delfzijl en Harlingen en een deel van het chemiepark in Delfzijl. ³³ Maar ook voor rederijen of bedrijven die actief zijn in scheepvaartmanagement is de ligging aan een haven niet strikt noodzakelijk, maar wel meegenomen omdat het de verbondenheid van het bedrijf met de zee meteen duidelijk maakt. Voor deze categorie bedrijven in de haven is de status van het waddengebied als werelderfgoed nauwelijks een onderwerp van gesprek. Hetzelfde geldt eigenlijk voor scheepswerven; een schip wordt niet beter of slechter gebouwd door de status.

“We hebben het er eigenlijk nooit over gehad.”

³¹ De Waddenzeeregio, een sociaal economische analyse, Prognos, Berlijn in opdracht van het Waddensea Forum, p. 19

³² Brochure Koers Waddenzeehavens, specialisatie en profilering.

³³ De vestiging van een afvaloven in Harlingen leidde tot een gepolariseerd debat in de regio mede doordat er een eis van ‘zeehavengebondenheid’ gold voor de vestiging van bedrijven in de Harlinger haven. Toch kon de afvaloven zich vestigen. Dit criterium is niet heel strikt lijkt. Naast de afvaloven zijn er meer bedrijven gevestigd in deze haven waarbij de directe relatie tussen het bedrijf en de zee niet heel sterk is.

Alleen bij werven waar aan luxe jachten gebouwd wordt, kan de ligging aan de rand van een werelderfgoed iets uitmaken in de verkoop van het eindproduct. En dan nog alleen indien de klant gevoelig is voor een ‘groen’ imago.

Binnen bedrijven die actief zijn in de chemiesector is de werelderfgoedstatus wel onderwerp van gesprek. Met name de haven van Delfzijl is belangrijk voor deze tak van industrie omdat hier 15% van alle Nederlandse chemiebedrijven gevestigd is. ³⁴ Gezien de ligging van deze bedrijven aan het toch al kwakkelende Eems-Dollard estuarium is betrokkenheid van deze bedrijven bij onderwerpen als natuurherstel actueel. Dit kwam voor het eerst naar voren in het zogenaamde Eems-Delta Green project. Dit was ingegeven door actuele problemen en kansen binnen de chemie-sector. Het project kon ook helpen om de bedrijven rond Delfzijl een landelijke voortrekkersrol te laten spelen. De sector zelf wenst een verdere ‘vergroening’. De status van de Waddenzee als werelderfgoed bleef daarbij op de achtergrond. Het is bij deze verandering van de chemiesector een soort ‘nevenfactor’ die altijd wel genoemd wordt, maar geen concrete invulling krijgt. De status is niet ‘maatgevend’ voor de veranderingen in de sector maar ondernemers zien wel dat de vergroening en deze status ‘bij elkaar kunnen komen en elkaar versterken’.

³⁴ “Gereed voor een nieuwe sprong vooruit”; Jaarverslag 2011 Groningen Seaports, p. 8

“Als we aan de werelderfgoedstatus handen en voeten kunnen geven dan is dat prima, maar hoe dat zou moeten is mij nog niet helemaal duidelijk.”

Chemische bedrijven zien ‘vergroening’ als een noodzaak. Daarnaast wordt ook erkend dat de ambitie van bedrijven om te groeien in het waddengebied alleen kan als er sprake is van ‘groene groei’. Die wens tot vergroening en groei kan mogelijk gekoppeld worden aan de ligging aan een wereld-erfgoed. Maar dan is het wel nodig dat deze status ook ergens tot iets concreets leidt. Kennelijk vindt men dat nu niet het geval.

Bij de vergroening van de chemiesector langs de waddenkust hoort nadrukkelijk het woord ‘biobased economy’. Voor met name bedrijven aan en rond het Eems-Dollard estuarium lijkt dit een rol te gaan spelen.

Daarbij draait het voor de bestaande havens om de import van groene grondstoffen, de export van groene materialen. De groene grondstoffen zijn dan afkomstig van suikerbieten, aardappelen of gras afkomstig van de vruchtbare kleigronden achter de waddendijk. De chemische industrie in de omgeving zal zich dan specialiseren in de ontwikkeling en toepassing van biopolymeren en het produceren van hoogwaardige eiwitten. De ontwikkeling van zo’n biobased economy wordt actief ondersteund door de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij (NOM).³⁵ De NOM heeft zeven topsectoren benoemd waarvan biobased economy er een is.

Een voorbeeld van wat een biobased economy kan zijn, is het plan om een grootschalige kweek van algen, kroos en azolla (ook een soort kroos) op land te starten in de Eemshaven. Kroos en azolla kunnen mogelijk dienen als grondstoffen voor veevoer, de algen kunnen als voedsel dienen voor schelpdieren die op hetzelfde terrein op land gekweekt worden. Bij de opzet van deze plannen heeft de status van de Waddenzee als werelderfgoed geen enkele rol gespeeld. Opmerkelijk is wel dat de werelderfgoedstatus het verder ontwikkelen van het idee om de kweek van mosselen te combineren met de kweek van algen makkelijker maakte. Omdat de vangst van mosselen op de bodem van de Waddenzee minder gewenst lijkt, werd dit initiatief plotseling in een ander licht gezet. In plaats van alleen biobased werd het ook een mogelijk alternatief voor de huidige mosselvisserij. En alternatieven daarvoor zijn nu, na toekenning van de werelderfgoed status, misschien interessanter dan ze voorheen waren. In dat licht kan de status van werelderfgoed bij een commercieel alternatief voor mosselvisserij wel eens een ‘gamechanger’ zijn voor de plannen om een algenproefboerderij op te zetten.

De Waddenzeehavens zijn inmiddels betrokken bij een gezamenlijk project waarin met name specialisatie van de verschillende havens centraal staat. Er werd door de betrokken havens ook gewoon afgesproken om per haven een aantal niche-markten te gaan ontwikkelen. Voor Den Helder en de Eemshaven: offshore (wind)energie met bijdragen aan ontmanteling van olie- en gasproductieplatforms. Voor Harlingen: innovatieve scheeps- en jachtbouw voor kleinere beroepsvaart, met inbegrip van de technologie aan de wal (bijv. LNG), (zeil)jachten en toerisme. De Harlinger havenbedrijven hebben daarnaast een projectteam opgezet om de haven te profileren als onderhoudshaven voor de offshore. Tot slot voor

³⁵ De NOM is een regionale ontwikkelingsmaatschappij voor Groningen, Fryslân en Drenthe. Zij financiert, of neemt deel in, bedrijven die in Noord-Nederland opstarten, investeren of willen innoveren. De betrokkenheid van NOM is altijd voor een beperkte periode.

Delfzijl en de Eemshaven: biobased economy die aansluit op het verder te vergroenen chemiepark en energieactiviteiten.³⁶

4.3 Beleid van de overheden

Wie ooit Rotterdam bezocht, zal erkennen dat het rustig is in de diverse zeehavens rond de Waddenzee. Rotterdam ontving in 2011 33.681 schepen wat gelijk staat aan 37% van alle schepen die het gebied tussen Le Havre en Hamburg aandeden.³⁷ De Nederlandse waddenhavens lijken voor al het scheepvaartverkeer tussen Le Havre en Hamburg van gering belang. Deze op zich voor de hand liggende observatie is van belang omdat bij het opstellen van Nederlands nationale havenbeleid de zeehavens benaderd worden in onderlinge samenhang en in de internationale context van de Hamburg-Le Havre range.³⁸

Omdat beleidsmakers op een grotere schaal kijken, valt het te verwachten dat de rijksoverheid nadrukkelijk pleit voor meer samenwerking tussen de Nederlandse havens onderling. Dit pleidooi wordt in de praktijk maar ten dele gehoord en opgevolgd. Kennelijk is het voor veel Nederlandse havenbeheerders toch een beetje ‘ieder voor zich’ en dat beperkt volgens de Raad voor Verkeer en Waterstaat de effectiviteit van samenwerking als aangrijpingspunt voor een slagvaardige aanpak van de nieuwe uitdagingen.”³⁹

Naast een pleidooi voor meer samenwerking wordt ook veel aandacht besteedt aan de manier waarop de individuele havens zich kunnen onderscheiden en profileren. Waar in het verleden elke haven aan de Waddenzee een bepaalde sector wilde bedienen, bijvoorbeeld als uitvalsbasis voor de bouw van windparken op zee, was er in 2011 sprake van een soort informele specialisatie. De Eemshaven heeft zich bijvoorbeeld duidelijk geprofileerd als energiehaven. Dat is een nichemarkt, maar de haven heeft daar naar eigen zeggen een sterke concurrentiepositie verworven. En is dus minder gevoelig voor de felle concurrentiestrijd tussen havens die vechten om de reguliere doorvoer van goederen.⁴⁰

Opvallend is ook dat juist de samenwerkende waddenhavens hun activiteiten willen afstemmen op het Programma Rijke Waddenzee. In 2003 zagen havenbedrijven de bestaande regels voor de bescherming van de Waddenzee nog als een bedreiging. In 2012 zien de havenbedrijven natuur en - zij het indirect - de werelderfgoedstatus als een kans voor de economie, in plaats van een bedreiging.⁴¹ Dit werd nog eens bekrachtigd in een symposium in september 2012. Havenbedrijven maakten formele afspraken voor specialisatie en gingen nichemarkten verder ontwikkelen. Daarnaast besloten de havens om zich nadrukkelijk als UNESCO-havens te gaan profileren. Waarbij duidelijke eisen of criteria wat de titel ‘UNESCO-haven’ inhoudt, nog ontbreken. Voor de verdere ontwikkeling van deze initiatieven werd geld

³⁶ Koersnotitie Specialisatie en Profilering waddenzeehavens, 25 november 2011 p.5 (Bron: <http://www.waddenzeehavens.nl/templates/extreme/bestanden/Koerswaddenzeehavens25n02011v5.pdf>)

³⁷ Jaarverslag 2011 Port of Rotterdam, p. 5-6

³⁸ Gateway Holland: een “fundamentele keuze voor een welvarend Nederland”, Briefadvies van de Raad voor Verkeer en Waterstaat, April 2010, p. 1

³⁹ Idem, p. 6

⁴⁰ Gereed voor een nieuwe sprong voorwaarts, Jaarverslag 2011 Groningen Seaports, p. 8

⁴¹ Koersnotitie Specialisatie en Profilering waddenzeehavens, 25 november 2011 p.5

uit het Waddenfonds aangevraagd. Onduidelijk is of deze ontwikkeling doorgaat als verdere financiering door het Waddenfonds uitblijft. Opmerkelijk blijft wel dat havenbedrijven zich, anders dan tien jaar geleden, nadrukkelijk willen profileren met hun ligging aan de rand van een natuurgebied. Kennelijk past dit goed bij een verdere ontwikkeling als nichehaven.

4.4 Kansen voor havens en industrie

Het begrip 'UNESCO havens' verdient verdere uitwerking. Omdat havens belangrijk zijn voor de economie rondom de Waddenzee verdient het voornemen om alle industriehavens langs de Waddenzee de titel 'UNESCO havens' te geven ondersteuning. Nu is de invulling van dat begrip nog mager, maar juist de ligging aan het werelderfgoed Waddenzee kan voor de ontwikkeling en profilering van deze havens een grote kans zijn. Met een duidelijk pakket aan kenmerken voor zo'n titel UNESCO havens kan recht gedaan worden aan zowel de speciale plek aan de Waddenzee als het grote economische belang van havens.

Balans en specialisering

Meer dan bij industriegebieden in het binnenland zal een balans gezocht moeten worden tussen de aard van industriële bedrijven en de locatie waar zij zich vestigen. Voor een bepaalde categorie bedrijven is misschien geen plaats langs werelderfgoed Waddenzee. Andere bedrijven kunnen zich misschien beter langs de Waddenzee vestigen dan in druk bevolkte gebieden. De balans tussen natuur en economie kan nadrukkelijker gezocht worden. Als van te voren duidelijk wordt welke industrie passend is en welke niet kan dat aan marktpartijen, havenbedrijven en overheden ook veel duidelijkheid verschaffen. De scherpere profilering van de verschillende waddenhavens onderling kan daarbij helpen.

Omarm de 'biobased economy' op land

Meer nog dan de opwekking van energie zal het gebruik van gewassen voor de industrie belangrijk worden. Initiatieven die aantoonbaar neutraal zijn of worden voor de bescherming van het werelderfgoed Waddenzee, verdienen het om omarmd te worden. Daarbij zal noodzakelijk zijn om een goede afweging te maken over het gebruik van vruchtbare landbouwgrond langs de Waddenzee. Met name de teelt van pootaardappelen is van groot belang voor de landbouw. Deze vormen de basis van de voedselvoorziening van vele mensen in Europa en ver daar buiten.

5. Energie uit een werelderfgoed

Noord-Nederland heeft zich sterk gepositioneerd als het gaat om de winning en distributie van energie waarbij aardgas nadrukkelijk de boventoon voert. Onder en rond de Waddenzee wordt gas gewonnen. Bij Paesens-Moddergat en Lauwersoog is vanaf de wal schuin onder de Waddenzee geboord. Slechts op één locatie (Zuidwal Harlingen) wordt ook daadwerkelijk op zee gas gewonnen. Opmerkelijk genoeg valt het deel van de Nederlandse Waddenzee waar dit winningsplatform staat, formeel buiten het werelderfgoed Waddenzee. Op de officiële kaart staat een mooi klein cirkeltje om het gaswinstation heen.

Naast de winning van gas zijn bedrijven die gevestigd zijn in havens rondom het waddengebied ook op diverse manieren leverancier van energie voor Nederland. Er zijn elektriciteitscentrales (Eemshaven), er is de aanlanding van groene stroom uit Noorwegen (Eemshaven), de aanlanding van gas (Eemshaven), energie uit afvalverbranding (Delfzijl, Harlingen) en energie uit wind. Alleen de haven van Den Helder heeft geen energieleverancier binnen haar grenzen. Er zijn schattingen in omloop dat binnenkort circa 35 procent van de nationale stroomproductie alleen al uit de Eemshaven komt.⁴² Waarbij niet onvermeld mag blijven dat Nederland een netto-exporteur van stroom is geworden.

⁴² Gereed voor een nieuwe sprong vooruit. Jaarverslag 2011 Groningen Seaports, p. 8

Energie is een topsector voor Nederland en vooral voor Noord-Nederland. De beschikbaarheid van voldoende energie is van groot maatschappelijk belang. Energievoorziening, en daarmee ook de winning van gas, is belangrijk voor Nederland. Toch droeg Nederland het waddengebied voor als werelderfgoed. De uiteindelijke beslissing om die status toe te kennen ging in 2009 gepaard met de waarschuwing van UNESCO dat „the State Parties should also maintain their commitment of not allowing oil and gas exploration and exploitation within the boundaries of the property”.⁴³

Fossiele brandstoffen zijn er steeds minder. En bij de toekenning van de status werelderfgoed Waddenzee werd aan nationale regeringen uitdrukkelijk de boodschap meegegeven dat verder olie- en gaswinning in het waddengebied niet toegestaan zou moeten worden. Zo wordt de maatschappelijke noodzaak om op andere manieren energie te op te wekken in het Noorden van Nederland, en met name in het waddengebied, groter. Dat verklaart ook ten dele waarom er vrij veel ondernemers actief zijn in het waddengebied die zich specialiseren in het opwekken van duurzame energie of het verlenen van diensten aan bedrijven die energie winnen uit wind of zon.

Op grote schaal geldt dat voor bedrijven die de Eemshaven gebruiken om windparken op zee te kunnen aanleggen. Ook de haven van Den Helder wordt gebruikt voor de opslag en doorvoer van onderdelen of bouwers van windmolens. Maar in de haven van Harlingen wordt dan weer gewerkt aan de ontwikkeling en bouw van speciale schepen voor tochten naar windparken op zee.

5.1 Wat ondernemers vertelden

Op eigenlijk alle eilanden werd bij gesprekken gerefereerd aan de ambitie om in 2020 zelfvoorzienend te zijn op het gebied van energie. Ondernemers op de wal kenden deze doelstelling minder vaak. De gezamenlijke doelstelling van de eilanden werd eigenlijk al vastgelegd voordat de Waddenzee werelderfgoedstatus verkreeg. De ambitie leeft ook echt op de verschillende eilanden. Waarbij er op het ene eiland meer werk van gemaakt wordt dan op het andere eiland. Het eilandergevoel om zelf je zaakjes te regelen sluit ook heel erg aan op de ambitie. Toch blijkt dit niet beperkt tot alleen de eilanden. Ook op de vaste wal worden kleinschalige energie-coöperaties opgericht, zoals Grunneger Power of Waddenstroom, waar leden of ondernemers zelf energie willen opwekken. Men wil zelf iets regelen en is ook trots op de regio. Die sentimenten kwamen aan bod bij de gesprekken met ondernemers uit deze sector. Opvallend is in dit licht toch wel het succes van Texel Energie, Grunneger Power en Waddenstroom.

Deze tonen aan dat er met trots op de regio en een duurzaam hart wel degelijk iets te bereiken is. Maar, ook in deze sector wordt nauwelijks expliciet verwezen naar de status van de Waddenzee als werelderfgoed. Als dat gebeurt is het vaak in contacten met partners van buiten de regio die interesse hebben in de ervaringen of technieken die hier ontwikkeld worden. Vaak gaat het dan om grotere bedrijven die, zoals ook al voorzien in het Ambitiemanifest uit 2007, dankbaar gebruik maken van de natuurlijke eigenschappen van een

⁴³ <http://www.waddensea-secretariat.org/management/whs/whc09-33com-20e-WaddenSea.pdf>

eiland als Texel om nieuwe technieken buiten een laboratorium te gaan testen. Waarbij het feit dat Texel aan een UNESCO werelderfgoed ligt voor deze partijen een extra aantrekkelijke bijkomstigheid kan zijn. Maar in geen enkel geval is dit doorslaggevend.

Ondernemers uit de duurzame energiesector zien stuk voor stuk de status als werelderfgoed als mogelijke steun in de rug voor meer, of een snellere, verduurzaming van de energiewinning in het gebied. Aardgas blijft nog wel nodig, maar veel ondernemers, en ook inwoners, zien er naar uit om minder afhankelijk te worden van grote energiemaatschappijen ver weg. Geld dat uigespard kan worden op de energierekening kan in hun ogen ook beter besteed worden in de regio. Dat is goed voor hun bedrijf maar net zo goed voor de regio of het eiland. Zo bekeken wordt een gezamenlijke ambitie voor duurzame energie een soort oproep om te investeren in de economie van het eigen gebied of het eigen eiland.

Ondernemers rondom de havens van Den Helder, Harlingen en met name de Eemshaven erkennen stuk voor stuk het grote potentieel voor economische groei als er meer windparken op zee gebouwd zouden worden. Dat geldt in eerste instantie voor bedrijven die kades en opslagterreinen beschikbaar hebben om stukken windmolen op te slaan tot aan het moment van verscheping. Maar het geldt ook voor bedrijven die zich willen toeleggen op de bevoorrading of het onderhoud van windparken. Daarbij wordt vaak gewezen op de impuls voor de lokale economie rondom een aantal Duitse havens als gevolg van plannen voor de bouw van grootschalige windparken op zee. Een aantal loopt daar zelfs op vooruit met investeringen in grond, of in de bouw van een bepaald type schip. Zij zijn er stuk voor stuk zeker van dat er, ook in Nederland, meer windparken op zee nodig zijn en dat deze er ook gaan komen. Als een echte ondernemer nemen zij op basis van die overtuiging een risico door nu al te investeren. Omdat het gaat om windparken op de Noordzee heeft het niet heel direct te maken met het waddengebied. Maar ook de 'servicing' van windparken op zee gebeurt nu al wel eens vanuit de haven van Vlieland of Texel. In dat opzicht, betoogt men, kan dit de eenzijdige toerisme-economie van de eilanden aanvullen.

Een heikel punt voor elke ondernemer is of, en zo ja waar, windmolens in het waddengebied geplaatst kunnen of moeten worden. Tussen Nederland, Duitsland en Denemarken is weliswaar al afgesproken dat er geen windmolens in de Waddenzee komen en zo min mogelijk langs de kust voor de eilanden. Maar, ondernemers lijken deze afspraken of niet altijd te kennen of voor kennisgeving aan te nemen. Voor de ene ondernemer is plaatsing van windmolens onontkoombaar. Zonder windmolen op een eiland is niet te voldoen aan de vraag van bewoners en bezoekers. Voor de andere ondernemer is plaatsing van windmolens ondenkbaar omdat een windmolen gezien wordt als aantasting van het silhouet van het eiland dat boven de zee uitsteekt. Het lijkt daardoor logisch dat niemand zijn of haar vingers aan deze gevoelige materie wil branden. Alle ondernemers pleiten voor meer windparken op open zee. Liefst net buiten het zicht vanaf de stranden. Plannen voor het aanleggen van grote zonnepaneelweides zijn er ook. Daarvoor geldt dat er veel hectares nodig zullen zijn om in alle behoefte te kunnen voorzien. De puzzel welke vorm van energiewinning het beste past in het gebied en de gekoesterde ambitie kan waarmaken, heeft nog niemand opgelost.

Aan de wal lijkt het streven naar duurzame energie eigenlijk minder ambitieus dan op de eilanden. De relatie tussen werelderfgoed en de inpassing van duurzame energie daarin,

wordt door een enkele ondernemer wel degelijk gezien. Maar dan worstelt de ondernemer weer met de manier waarop deze status voor zijn product (stroom) concreet te maken is.

De status van de Waddenzee als werelderfgoed is voor geen enkele ondernemer een drijfveer. Een aantal ziet duidelijke voordelen van deze internationaal herkenbare status om het bedrijf buiten Nederland makkelijker en met een duidelijke inkleuring bekend te maken. Ook de VN, waar UNESCO uiteindelijk een onderdeel van is, erkent op alle vlakken de noodzaak voor wat men noemt een "global green economy". Voorbeelden uit een gebied dat dan ook nog eens "world heritage" is vallen dus gewoon extra op.

Voor klanten of relaties binnen Nederland heeft deze status van het waddengebied veel minder betekenis. Er wordt nu wel waddenstroom verkocht, maar de aanbieder van deze stroom peinst er nog niet over om dit ooit om te dopen tot 'waddenwerelderfgoedstroom'. Maar alle ondernemers lijken het toch ook wel weer mooi te vinden als het werelderfgoedlogo op hun site of rekeningen gebruikt zou kunnen worden.

5.2 Rapporten en beleid over energie

Er zijn veel rapporten verschenen over de manier waarop duurzame energie opgewekt kan worden en op welke manier elke individuele techniek een effect kan hebben op de natuur. Het heeft weinig zin om in dit kader de inhoud van deze rapporten te herhalen. In het waddengebied is de opwekking van duurzame energie goed mogelijk. Energie kan gewonnen worden met diverse technieken uit verschillende bronnen; wind, aardwarmte, zon, biomassa, de snelheid van een eb- of vloedstroom en als laatste de energieuitwisseling tussen zout en zoet water langs de Afsluitdijk. De vraag daarbij is of winning van duurzame energie in de regio voldoende oplevert om de regio zelf van energie te voorzien.

Opvallend is in dit verband dat in een gebied met de status van werelderfgoed geen expliciete belemmeringen lijken te bestaan voor de winning van duurzame energie. Terwijl UNESCO die wel suggereert voor de winning van gas of olie. Kennelijk wordt de winning van duurzame energie als 'meer passend' gezien dan de winning van gas of olie. Met die kanttekening dat UNESCO voor de bouw van windparken op zee, buiten de Wadden, een degelijke MER procedure wil zien om effecten op het werelderfgoed te voorkomen. Maar nergens staat in het aanwijzingsbesluit dat er geen ruimte is voor de winning van duurzame energie in het werelderfgoed.⁴⁴ Het lijkt er daarom op dat er voor de winning van duurzame energie meer kansen zijn dan voor de winning van gas of andere fossiele grondstoffen.⁴⁵

Overheden op alle schaalniveaus hebben beleid over het stimuleren van duurzame energieopwekking. Voor de Europese Unie geldt een reductiedoelstelling voor onze nationale

⁴⁴ <http://www.waddensea-secretariat.org/management/whs/whc09-33com-20e-WaddenSea.pdf>

⁴⁵ Opgemerkt moet worden dat het standpunt van UNESCO wel erg veel lijkt op de manier waarop gaswinning is vastgelegd in de PKB; er mogen proefboringen in het PKB-gebied gedaan worden. Voor zo'n proefboring is een milieu effect rapportage verplicht. Wordt in een concessiegebied gas gevonden, dan mag het alleen worden gewonnen als dat mogelijk is vanaf een locatie buiten het PKB-gebied. Schuin boren naar gas onder de Waddenzee blijft zowel volgens PKB, als het UNESCO-standpunt, een mogelijkheid.

uitstoot van CO₂. De vorige Nederlandse regering heeft in 2011 een doorwrocht energierapport naar de Tweede Kamer gestuurd. Daarin staan veel plannen om de Nederlandse energiewinning te verduurzamen. In die brief sluit de regering geen enkele manier uit om meer duurzame energie op te wekken.⁴⁶

Ook provincies hebben beleid om duurzame energiewinning te stimuleren. In de beleidsnota's van de provincies Groningen, Fryslân en Noord-Holland is de stimulering van duurzame energie van groot belang. Elke provincie stimuleert, met daarbij haar eigen accenten, de winning van duurzame energie.⁴⁷ Opvallend daarbij is dat de provincie Noord-Holland geen windenergie op land wil maar verder laten de provincies langs de Waddenzee alle opties open.

Het meest opvallende beleidsstuk over energiewinning rond de Waddenzee is toch het Ambitiemanifest Waddeneilanden. Dit werd al in 2007 gemaakt door alle Nederlandse eilanden en vormt nog steeds de ambitie voor veel mensen op de verschillende eilanden. Er zijn energiecoöperaties opgericht op eilanden, er is een heuse eilander energiemaatschappij op poten gezet en op elk eiland denken bewoners na over de manier waarop zij minder afhankelijk kunnen worden van energiewinning uit fossiele brandstoffen. Dat alles met de ambitie dat alle eilanden in 2020 zelfvoorzienend zijn in duurzame energie en water.⁴⁸ Deze beleidsambitie mag dan al vijf jaar oud zijn, de ambitie heeft anno 2012 niets aan geldigheid verloren op de eilanden. Deze ambitie is te zien als een versnelde uitwerking van de trilaterale regeringsverklaring uit 2010. De drie landen spraken af om de gehele waddenregio in 2030, of zoveel eerder als mogelijk, CO₂ neutraal te laten zijn.⁴⁹

Een belangrijk element van de eilanden werd in 2007 nadrukkelijk naar voren gebracht. Een eiland kan een ideale proeftuin zijn. Het feit dat eilanden vaak een beperkt aantal verbindingen en toe- en afvoermogelijkheden hebben (of het daarbij nu gaat om mensen, goederen, water of energie) maakt ze bijzonder en geeft speciale mogelijkheden. Voor de Waddeneilanden geldt dit ook: voor elk eiland is het aantal reguliere veerdiensten en het aantal water- en stroomtoevoerleidingen beperkt. Eilanden zijn werelden in het klein: goed herkenbaar en goed afgebakend. Ze lenen zich door die afbakening ook uitstekend voor proeven en pilots. Het is niet voor niets dat door zo veel verschillende instanties zo vaak de wens wordt uitgesproken om één of meerdere eilanden te gebruiken als proeftuin voor nieuwe ontwikkelingen. Een heikel punt is daarbij of de populaire Waddeneilanden zelfvoorzienend worden voor de eigen inwoners of dat ook de energiebehoefte van toeristen uit de regio zelf moet komen.

⁴⁶ Waarbij voor dat Kabinet de kern lag in CO₂ arm, wat niet iets anders lijkt te zijn dan groen of duurzaam. Immers een keuze voor kernenergie werd uitdrukkelijk open gehouden. Bron: Energierapport 2011, p. 20-24. <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/energie/documenten-en-publicaties/rapporten/2011/06/10/energierapport-2011.html>

⁴⁷ Zie voor het provinciaal beleid voor de stimulering van duurzame energie:
Groningen : <http://www.provinciegroningen.nl/uitvoering/klimaat-en-energie/>
Fryslân : <http://www.fryslan.nl/geeftenergie>

Noord Holland : <http://www.noord-holland.nl/web/Projecten/Duurzame-energie-2/Beleid.htm>

⁴⁸ Ambitiemanifest Waddeneilanden, September 2007, p. 6

⁴⁹ Sylt Declaration 2010, paragraph 24.

5.3 Hoe gaat dat in andere landen?

Er zijn veel voorbeelden van eilanden elders in de wereld die gezien worden als ideale proeftuin om nieuwe technieken voor de opwekking van duurzame energie uit te testen. Een icoon in dat opzicht is een klein eilandje in de Azoren waar met Duitse ingenieurs een systeem van volledige zelfvoorziening opgezet wordt.⁵⁰ Het eiland is een UNESCO Biosphere reserve maar kennelijk is dat geen belemmering voor de bewoners en overheid om zelfvoorzienend te willen worden met lokaal opgewekte energie uit zon en wind. Het vooruitzicht dat straks geen tankers met fossiele brandstof naar het eiland hoeven te komen, lijkt voor zowel het Duitse bedrijf als de inwoners van het eiland een aantrekkelijk perspectief.

Dichter bij huis valt meteen op dat zowel Duitsland als Denemarken veel nadrukkelijker hebben gekozen voor de opwekking van energie op, of vlak bij, zee. Er is nog steeds een locatie op de Duitse wadden waar olie wordt gewonnen. Maar, net als de Zuidwal-locatie bij Harlingen, valt deze buiten het officiële werelderfgoed gebied. Op het Duitse eiland Borkum staan windmolens. Niet voldoende om het hele eiland van energie te voorzien, maar het contrast met de Nederlandse eilanden is in dat opzicht groot. Dat geldt ook voor de vaste wal. In het Duitse deel van het waddegebied staan meer windmolens dan in het Nederlandse deel.

De winning van energie door gebruik te maken van de stroming tussen de getijden wordt ook buiten Nederland steeds meer gebruikt. Ook ondernemers op vergelijkbaar kleine eilanden als de Schotse Orkney eilanden slagen er in om miljoenen aan investeringen binnen te halen voor de ontwikkeling en productie van technieken voor 'tidal energy'.⁵¹ Kennelijk wordt deze manier om duurzame energie op te wekken elders serieuzer genomen dan in het waddegebied. Terwijl de Nederlandse maker van onderwaterturbines graag in eigen land zulke installaties bij de Waddeneilanden wil realiseren. Hoogstwaarschijnlijk acht dit bedrijf de kans op rendabele exploratie van getijdenenergie aanwezig. Over de inpassing van met name windenergie in het Nederlandse waddegebied zijn de meningen bij ondernemers, maar ook bij natuurbeschermers, verdeeld. Plannen voor de bouw van windparken aan land zijn dermate omstreden dat hele dorpen in opstand komen om de plannen voor meer duurzame energie uit wind te dwarsbomen. Voorbeelden uit met name Duitsland en Denemarken tonen aan dat economische voordelen voor de waddenregio te halen zijn bij de bouw van windparken op zee. Meer nog dan bij de bouw van windparken langs de kust van het vasteland. Immers, bedrijven die op zee kunnen en willen werken zijn van nature aanwezig in het waddegebied en profiteren hier meer van. De sector die windmolens op land bouwt en onderhoudt is al opgezet en er lijkt weinig ruimte voor nieuwkomers.

⁵⁰ <http://www.yunicos.com/en/republic-of-yunicos/graciosa/index.html>

⁵¹ <http://www.scotsman.com/news/environment/7-6m-boost-for-tidal-energy-firm-1-2691739>

5.4 Kansen voor energie uit een werelderfgoed

Einde aan winning fossiele brandstoffen

De erkenning van de Waddenzee als werelderfgoed ging gepaard met een verzoek van UNESCO om vast te houden aan een beleid om geen installaties op te richten in het gebied voor de winning van fossiele brandstoffen. Schuin boren vanaf de wal naar olie of gas zou dan wel kunnen. De bepaling betekent geen einde aan gaswinning onder de Waddenzee maar werpt een drempel op voor de bouw van installaties in het gebied. Dat kan gezien worden als een soort stimulans om de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verminderen. Er is dan meer aandacht nodig voor de opwekking van energie uit andere bronnen. Zo kan een gebied rondom werelderfgoed Waddenzee misschien een voorbeeld zijn voor de gewenste 'global green economy'.

Ondersteun de wens van eilanden om 100% duurzaam te zijn

De Nederlandse Waddeneilanden hebben het voornemen om zichzelf in 2020 volledig te voorzien van duurzame energie. Dat past prima bij een werelderfgoed. Geen enkel eiland is anno 2012 al zo ver dat dit voornemen gehaald kan worden. Door nadrukkelijker samenwerking tussen de eilanden en de talloze initiatieven op de vaste wal kan dit voornemen makkelijk gehaald worden. Er is potentie voor de winning van energie uit getijden en er is potentie voor de winning van energie uit wind op de Noordzee. Misschien dat het met samenwerking, nieuwe technieken en doorzettingsvermogen dan lukt om in en rond een werelderfgoed energie op te wekken die kan voorzien in de behoefte van de bewoners, en wellicht ook bezoekers, in dat werelderfgoed. Of dit allemaal binnen 7 jaar gerealiseerd kan worden is zeer de vraag.

6. Innovatie, kennis en wetenschap

UNESCO is een organisatie binnen de VN die meer doet dan alleen maar werelderfgoederen benoemen. Ze houdt zich internationaal ook nog bezig met onderwijs, wetenschap en cultuur. Juist op die terreinen wordt in Noord-Nederland enorm aan de weg getimmerd (denk aan Oerol, denk aan Leeuwarden culturele hoofdstad 2018, een popacademie, NIOZ, de RUG en alle HBO-instellingen in Noord-Nederland). Voor UNESCO, en daarmee ook voor het Nederlandse UNESCO-comité is het maken van verbindingen tussen werelderfgoederen en onderwijs ook een taak.

Rondom de Waddenzee lijken opvallend veel bedrijfjes en instituten te zitten die innovatie, wetenschap en natuur aan elkaar koppelen. Dat geldt voor bedrijven die zich richten op het produceren van duurzame energie. Soms gaat het om het ontwikkelen van software om inzicht te krijgen in werkelijk verbruik van energie in relatie tot de energie die zelf gewonnen wordt. Ergens anders worden technieken ontwikkeld en getest om energie uit getijdenstroom te ontwikkelen. Op een ander eiland wordt een techniek bedacht om ballastwater van schepen te zuiveren. Ergens staan proefopstellingen van een ander soort zonnepaneel. Langs de Afsluitdijk worden testen gedaan voor het winnen van energie uit het spanningsverschil tussen zoet- en zoutwater. Verderop wordt geprobeerd om schelpdieren op land te kweken. Het zijn bijna altijd kleine bedrijfjes die niet in de traditionele sectoren in het gebied lijken te passen. Maar ze komen wel steeds meer. Ze hebben geen traditionele spreekbuizen als VNO-NCW, Kamers van Koophandel, SBE, HSBA maar lijken zich prima thuis te voelen aan de randen van de Waddenzee.

Opvallend is wel dat veel van deze bedrijfjes in een niche lijken te zitten waarbij hun succes als ondernemer kan bijdragen aan de 'global green economy'. De vestiging van dit soort bedrijfjes aan zee is soms logisch en soms kan de ligging aan een natuurgebied voor ondernemer of medewerkers een extra stimulans zijn. Als dan ook nog eens zo'n bedrijfje een stageplek voor studenten kan zijn of aan een hogeschool een onderzoeksopdracht geeft, wordt de rol van zo'n bedrijf in de ontwikkeling van de regio alleen maar groter.

Het idee dat duurzaamheid, innovatie en onderwijs nauw met elkaar verbonden zijn, lijkt aan kracht te winnen in het Waddengebied. Er zijn in de regio aansprekende plekken (NIOZ) waar hoogwaardig wetenschappelijk onderzoek plaatsvindt, letterlijk aan de rand van het werelderfgoed Waddenzee. Maar de beslissing om het NIOZ daar te vestigen werd al genomen lang voordat het gebied benoemd werd tot werelderfgoed. Opmerkelijk is wel dat de nabijheid van natuur ook aantrekkelijk kan zijn voor wetenschappers om zich op een eiland als Texel te vestigen.

6.1 Wat ondernemers vertelden

Of het nu gaat over het opzetten van een algen- en mosselkwekerij, winning van duurzame energie of een nieuw soort festival, alle ondernemers zagen de natuurlijke kenmerken van het waddengebied als een inspiratiebron voor hun bedrijf of het succes van hun bedrijf. Voor hen was het nergens anders mogelijk geweest. Dat had bijvoorbeeld te maken met de ruime hoeveelheid zon en wind in deze regio. Of met de manier waarop het waddengebied juist creatieve geesten kan opladen door de rust, stilte en wijdsheid. Het was opmerkelijk dat juist ondernemers buiten de traditioneel sterke sectoren haast lyrischer werden over de natuurlijke kenmerken van het waddengebied dan de langer gevestigde bedrijven. Kennelijk kijken zij anders naar het gebied en zien zij misschien daardoor ook meer kansen of inspiratie.

Tot op zekere hoogte gaat dat ook op voor mensen uit het onderwijs en de culturele sector. Sterke voorbeelden van het laatste zijn natuurlijk Oerol en Into the Great Wide Open, waarbij bezoekers en bewoners nadrukkelijk uitgenodigd worden om met een andere blik naar het waddengebied te kijken. Schrijvers, schilders en dichters komen ook nog wel eens naar het gebied om zich daar te laten inspireren tot een potentieel meesterwerk. Zij hebben de sterke punten van het waddengebied bijna nodig om hun werk goed te kunnen doen. Het gebied heeft niet de allure van een broedplaats in de grote stad, zoals Amsterdam Noord, maar de potentie is er wel degelijk.

Dicht langs de waddenkust is nauwelijks een hogeschool te vinden of een dependance van een hogeschool. Alles is gecentraliseerd in Groningen, Amsterdam of Leeuwarden en studenten komen eigenlijk slechts mondjesmaat naar de waddenregio om het geleerde in de praktijk te brengen. Zowel ondernemers als mensen uit de onderwijswereld geven aan dat zij dit graag willen veranderen. Omdat dit de vitaliteit van de regio kan stimuleren maar ook omdat zij hopen dat daarmee misschien een 'briljante innovatie komt binnenlopen'. Er zijn hoge verwachtingen dat een kruisbestuiving van natuur, onderwijs en cultuur bijdraagt aan het opbouwen van een soort kenniseconomie rond de Waddenzee.

6.2 Rapporten over onderwijs en kenniseconomie

Veel rapporten wijzen er op dat Nederland het in de toekomst zal moeten hebben van de 'kenniseconomie'. Met andere woorden, kennis is de basis van het concurrentievermogen van regio's, landen, sectoren of bedrijven.⁵² Onderwijs en de beschikbaarheid van goed opgeleide mensen is dan cruciaal. Er zijn studies die een aanwijzing geven dat de sociale economie van de waddenregio allerm minst klaar is voor de toekomst. Illustratief is een rapport dat gemaakt werd in opdracht van het Waddensea Forum in 2004. Een aantal factoren worden daarbij met name genoemd die nog steeds van belang zijn.

Allereerst het opleidingsniveau. Dat ligt in het Nederlandse deel van het waddengebied ongeveer op nationaal niveau, terwijl het aandeel hoog opgeleiden ongeveer een derde onder het nationaal niveau ligt. Daar is een oorzaak voor. Het opleidingsniveau is nauw verbonden met de

⁵² De Waddenzeeregio: een social economische analyse, p. 15

economische structuur van het waddengebied. Het is laag in traditioneel sterk vertegenwoordigde sectoren als industrie, transport, logistiek, landbouw, toerisme, bouw en huishoudelijke diensten. Het opleidingsniveau ligt juist hoog in sectoren die in het waddengebied niet sterk vertegenwoordigd zijn zoals wetenschap, onderwijs en zakelijke dienstverlening.⁵³ Voor een sterke economische toekomst van het waddengebied in zo'n kenniseconomie 'lijkt het Waddenzeergebied niet in optimale mate voorbereid op de aankomende kennisgerichte structurele verandering van de economie.'⁵⁴

Ook wordt een tekort aan groei-industrieën geconstateerd in de economische basisstructuur van de regio. Rond de Waddenzee leunt de economie zwaar op havenlocaties en de traditionele zware industrie, die het toch al moeilijk hebben. Er zijn weinig high-tech of andere bedrijven die niet afhankelijk zijn van de kust. En de landbouw en visserij hebben ook steeds minder mensen nodig. Alle delen van de waddenregio, ook in Duitsland en Denemarken, specialiseren zich in typisch traditionele industriële sectoren met lage groeipercentages. Er is weinig specialisatie in innovatieve sectoren. De trieste conclusie van de onderzoekers is dat de verwachting voor economische groei onder het landelijk gemiddelde ligt.⁵⁵

⁵³ Idem.

⁵⁴ Idem, p. 17

⁵⁵ Idem, p. 23

Innovatie, opleidingen en wetenschap zijn kennelijk de hefboomen om de regionale economie van het waddengebied omhoog te krikken. Daarom stellen de onderzoekers ook dat 'tegen de achtergrond van steeds feller wordende internationale concurrentie en het steeds meer op kennis gericht zijn van economische activiteiten de opleiding van werknemers belangrijker zal worden. Zij zal een eerste vereiste zijn voor de ontwikkeling, productie en marketing van goederen en diensten van een hoge kwaliteit. De regionale 'human resources' zullen de belangrijkste factor vormen voor vruchtbare economische activiteiten en een concurrerende economie, die op de lange termijn een hoog inkomen zal waarborgen. Het aanbod van efficiënte beroepsopleidingen en opleidingsmechanismen alsook strategieën om de verbetering van opleidingen te bevorderen, zijn derhalve een voorwaarde voor het succesvol doorvoeren van structurele economische verandering'.

Een prettige bijkomstigheid is dat het waddengebied uitblinkt in een aantal zaken die een grote aantrekkingskracht hebben op hoger opgeleiden. Schaarse natuur met een wereldwijde bekendheid om de hoek, hoge levenskwaliteit, een goede huizenmarkt, een gevarieerde economie en een betrekkelijk hoog niveau van ondernemerschap. Deze sociaal economische analyse kan ook gezien worden als een bevestiging waarom innovatieve bedrijven hier te vinden zijn en ook hard nodig zijn voor de economische toekomst van het waddengebied. Dat werd eigenlijk al met zoveel woorden benoemd in de voorlichtingsbrochures voor de nominatie tot werelderfgoed uit 2007.

Ronduit opvallend is dat in Amerika de nabijheid van natuur in met name het Amerikaanse westen al jaren een bepalende factor is voor het aantrekken van hoger geschoolden en bedrijfjes die actief zijn in de kenniseconomie. Traditioneel zijn mijnbouw, houtkap en landbouw bepalend voor de economie in staten als Montana, Wyoming en Idaho. Door de ontsluiting van deze staten door internet werden zij aantrekkelijk voor de vestiging van een geheel nieuwe economische sector. Dat perspectief kan het gebied rond de Waddenzee ook krijgen. Immers de ontsluiting van dit gebied voor de wereldeconomie is niet langer beperkt tot havens en wegen. Dat maakt de vestiging van een ander soort bedrijven makkelijker. Het Amerikaanse onderzoek toont slechts aan dat de nabijheid van natuur voor ondernemers en werknemers een doorslaggevende factor kan zijn om het bedrijf, of de familie, te verhuizen van traditionele economische centra naar de 'wide open spaces' van het Amerikaanse westen.⁵⁶

6.3 Kansen met meer kennis en innovatie

Onderwijs

Er ligt voor scholen een vrij unieke kans in alle steden en dorpen rondom het werelderfgoed Waddenzee. Werelderfgoederen worden door UNESCO aangewezen en dat is ook het onderdeel van de VN dat zich bezig houdt met onderwijs. Op Texel wordt al voorzichtig geprobeerd om de ligging bij een werelderfgoed ook door te laten klinken in het onderwijsprogramma. Goed onderwijs voor alle leeftijden is voor dit deel van Noord-Nederland ook

⁵⁶ Zie bijvoorbeeld onderzoek van het Headwaters Economics instituut in Bozeman, Montana. Recent onderzoek gaf aan dat werkgelegenheid steeg in delen van het Amerikaanse westen waar veel beschermde natuurgebieden liggen. Zie: <http://headwaterseconomics.org/land/west-is-best-value-of-public-lands-release/>

van belang om mee te kunnen komen in de kenniseconomie. Elke extra stimulans van het onderwijs om het opleidingspeil in de regio op te krikken is voor deze regio meegenomen. Een expliciete koppeling tussen de eigen leefomgeving (werelderfgoed Waddenzee) en moderne opvattingen over onderwijs kan daarbij een extra stimulans zijn.

Innovatieve bedrijven in de schijnwerpers

In het gebied rondom de Waddenzee zijn toch opmerkelijk veel innovatieve bedrijven aanwezig. Zij krijgen vaak minder (politieke) aandacht dan gevestigde en veel traditionelere economische sectoren als landbouw, visserij en industrie. Gezien de noodzaak om juist meer kennis-intensieve bedrijven naar deze regio te halen verdienen de bedrijven die dit nu al zijn meer aandacht dan tot nu toe het geval is. Juist omdat de kernactiviteit van deze bedrijven in balans kan zijn met de noodzaak om het werelderfgoed Waddenzee te beschermen kan de vestiging van meer gelijksoortige bedrijven ook goed zijn voor de natuur. Waarbij voor een aantal sectoren ook geldt dat juist de bedenkers van nieuwe technieken graag in een omgeving willen werken waarin zij zich thuis en op hun gemak voelen. De unieke natuur van het gebied rondom de Waddenzee is daardoor misschien wel extra aantrekkelijk voor eigenaren en werknemers van dit soort innovatie bedrijfjes.

De kracht ligt ver van huis

Het beeld dat een bedrijf gevestigd is aan de rand van een werelderfgoed is voor buitenlanders sterker dan voor Nederlanders of Duitsers. In hun beleving is de Waddenkust vooral periferie en ver weg van de economische 'hot spots' in eigen land. Terwijl een buitenlander zonder gedetailleerde kennis over Nederland of Duitsland eerder een positief beeld heeft bij een bedrijf dat expliciet vermeldt dat het aan de rand van een werelderfgoed gevestigd is.

7. Conclusies

Kansen liggen er nog steeds, regering deed niets om ze te verzilveren

Het is frappant dat in 2007 het toenmalige ministerie van LNV een aantal economische kansen voorspiegelde mocht het gebied werelderfgoed worden. Vijf jaar later is eigenlijk geen enkele kans ook daadwerkelijk gerealiseerd. De oorzaak daarvoor moet vooral gezocht worden in de weinig voortvarende manier waarop in Nederland is omgegaan met de status na toekenning door UNESCO. Het Rijk gaf als het ware de bal door aan de regio. Terwijl de regio eerder al duidelijk had gesteld dat er - in ieder geval voor de promotie van het werelderfgoed - financiële betrokkenheid van het Rijk nodig was. Eigenlijk komt uit de gesprekken voor dit rapport geen enkele nieuwe kans naar voren in vergelijking met de discussies over werelderfgoed Waddenzee uit 2007. De titel werelderfgoed vraagt, in ieder geval van de nationale overheid, een visie op inhoud, zorg voor en promotie van het internationaal erkende gebied. Dat ontbrak de afgelopen jaren. Ook de direct aangrenzende provincies hebben niet heel veel gedaan tot 2012.

Vooraf ondernemers uit de toerisme sector kunnen er meer uit halen

De sector die op korte termijn de meeste kansen lijkt te hebben als gevolg van de werelderfgoedstatus is het toerisme. Het is de belangrijkste sector op de eilanden en erg gewild op de vaste wal. Voor ondernemers in deze sector kan, vooral bij goede samenwerking bij marketing en promotie, de status werelderfgoed echt een grotere en andere potentiële doelgroep bereiken. Hierbij is het belangrijk dat een inspirerende, emotionele verbinding gelegd wordt tussen de kenmerken van het gebied (de redenen waarom het werelderfgoed is) en de beleving van de bezoeker. Deze kans wordt zowel gezien door individuele ondernemers als door belangenorganisaties uit deze sector.

Kansen voor visserij in handelsketen en beheer

De visserij blijft een aparte sector, juist doordat zij al zo lang verbonden is met de visgronden aan de kust en in de Waddenzee. In deze sector was de weerstand tegen de werelderfgoedstatus het hoogst. Handelaren lijken meer kansen te zien dan vissers zelf. Al benadrukken zij daarbij de eis van grote afnemers dat er geen twijfel mag zijn over de duurzaamheid van de betreffende visserij. Zolang die twijfel nog bestaat, zijn grote afnemers nog niet gevoelig voor de herkomst uit een 'werelderfgoed'. De herkomst van vis, garnalen of schelpdieren uit de regio kan wel een sterk punt voor directe verkoop aan de kade zijn, omdat dit bijdraagt aan een 'ervaring' in het werelderfgoed. Ook ligt er een kans om met name schelpdieren een extra bewerking aan wal te geven of mogelijk zelfs te kweken aan wal. Deze initiatieven kunnen een zetje in de rug krijgen door te wijzen op de voordelen voor de natuur in vergelijking met traditionele, schadelijkere vangstmethoden. Een andere kans is vissers medeverantwoordelijkheid te geven bij beheer van het werelderfgoed. Dat sluit in ieder geval duidelijk aan bij de wensen van een - nu nog kleine - groep vissers in de Waddenzee.

Ambities 'UNESCO-haven' als basis voor verdere uitwerking

Veelbelovend is de profilering van alle waddenzeehavens als UNESCO-havens. Havens zijn nog steeds economische zwaargewichten rond de Waddenzee en dus van belang voor de economische stabiliteit van de regio rond het werelderfgoed. Zij erkennen nu hun rol als mede-beschermers van natuur maar geven nog onvoldoende invulling aan het begrip UNESCO-haven.

Bedrijven die rechtstreeks aan de consument leveren, hebben een extra promotiemiddel

Voor de industrie, en zeker de grotere bedrijven in de regio, is duidelijk dat de werelderfgoedstatus niets verandert aan de geldende wetten en regels voor de bescherming van het waddengebied. Voor de meeste ondernemers heeft de status niet veel betekend of veel veranderd. Bedrijven erkennen wel de rol die zij hebben bij het 'mooi houden' van de vestigingsplaats. Rondom het Eems-estuarium heeft dat geleid tot een convenant tussen provincie, bedrijfsleven en natuurorganisaties. Opmerkelijk is ook dat industrieën die rechtstreeks leveren aan de consument, en in een enkel geval aan een veeleisende consument, de status van het gebied toch zien als een extra 'dingetje'. En dan wel een dingetje dat er voor kan zorgen dat de consument kiest voor een product van het betreffende bedrijf. Dit geldt, bijna vanzelfsprekend, niet voor bedrijven die halffabrikaten maken of grondstoffen voor bijvoorbeeld schuurpapier.

Katalysator voor innovatie, vernieuwing van onderwijs en economische versterking

Een 'eye opener' vormen de kansen die ondernemers en wetenschappers zien in het onderwijs en innovatie. De wezenskenmerken van eilanden en de ligging aan een wereldwijd erkend natuurgebied maakt hen goed gepositioneerd om in te spelen op het bedenken en ontwikkelen van technieken voor de 'global green economy'. Zeker voor de verdere ontwikkeling van duurzame energievoorziening (wind, zon, golven) en technieken voor een makkelijker gebruik van duurzame energie lijkt het gebied, goed geschikt. Veel eilanden hebben meer zon dan elders in Nederland en het waait altijd in het waddengebied. De aansprekende titel werelderfgoed voegt daar nog iets aan toe.

Versterking van de economische structuur van de waddenregio wordt door onderzoekers en politici als noodzakelijk beschouwd. Met name de komst en vestiging van hoger opgeleiden en bedrijven waar zij hun ei kwijt kunnen, zijn daarbij van belang. De natuur in het waddengebied kan daarbij een extra motivatie zijn om innovatieve bedrijven een plek te geven aan de rand van het werelderfgoed. Ook een nadrukkelijker rol van hoger onderwijs in de regio wordt genoemd als voorwaarde voor het versterken van de regionale economie. Een dergelijke economische herstructurering kan als bijkomend voordeel hebben dat de sterke kanten van de waddenregio minder 'verstoord' worden.

Annex I

Lijst met personen met wie gesproken is

Arjen Bosch (De Laar advies)
Auke Heins (Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen)
Bas Hoogland (commercieel directeur Landal Greenparks)
Bas Jansen (organisatie Into the Great Wide Open, Amsterdam)
Bertus van der Tuuk (adviseur toerisme-sector)
Bojan Basic (Podium, Vlieland)
Brendan de Graaf (directeur Duurzaam, Texel)
Chris Wiersma (Toxbar, Schiermonnikoog)
Conrad van Tigglen (Nederlands Bureau voor Toerisme)
Cor Zijderveld (initiatiefnemer proefboerderij algenkweek en SBE, Eemshaven)
Eric Neef (regiomanager Public Affairs ANWB)
Ferry Roosenboom (organisatie Into the Great Wide Open, Amsterdam)
Flang Cupido (ondernemer, Terschelling)
Gosse Beerda (Podium, Vlieland)
Hanita van der Schaaf (Marketing Fryslân)
Hans van Breugel (eigenaar Tocardo, Den Oever)
Harald Marancic (Common Waddensea Secretariat)
Harry Westers (directeur Westcord Hotels)
Henk Kussendrager (Stichting Evenementen Schiermonnikoog)
Jacco Dros (ondernemer toerisme sector, Texel)
Jan Julius van der Werf (marketing Fryslân)
Jan Reier Arends (directeur JR Shipping, organisatie Tall Ships Races, Harlingen)
JB Bazuin (eigenaar Brakzand, Schiermonnikoog)
Jen Wartena (directeur Icon Yachts, Harlingen)
Kees ter Wisscha van Schelltinga (Waddenwandelen, Leeuwarden)
Koos Stevens (gebiedsregisseur Lauwersoog)
Lammert Soet (directeur Windpower Centre)
Margriet Moerenhout (IVN Nederland)
Maurice Kok (General Manager Icon Yachts, Harlingen)
Pieter Smit (Kunstmaand, Ameland)
Remmelt Mulder (eigenaar Toxbar, Schiermonnikoog)
René Buitenweg (directeur Repko Shipping, Harlingen)
Rens Kalsbeek (Marketing, Groningen)
Ronald van Zandwijk (ondernemer, Terschelling)
Siem Jansen (directeur Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij, Groningen)
Simon Lenger (directeur Lenger Seafoods, Harlingen)
Sjon de Haan (aanjager Werelderfgoed)
Tjisse Brookman (De Friesland Zorgverzekeraar)

Annex II

Beleidsversnippering bij stimulering toerisme rond werelderfgoed Waddenzee

1.2.1 Internationaal

Omdat het werelderfgoed zich uitstrekt over twee landen is de promotie van het gehele werelderfgoed daarmee ook een internationale aangelegenheid. De Wadden Sea Board heeft de verantwoording gekregen voor de promotie van het gehele werelderfgoed. Deze verantwoordelijkheid wordt uitgewerkt door het Wadden Sea Secretariat en daar is een apart programma voor opgesteld. Echter, dat programma is weer onderdeel van een groter programma voor de ontwikkeling van een trilaterale strategie voor duurzaam toerisme (ProWad). Voor de promotie van duurzaam toerisme in het werelderfgoed is door het CWS inmiddels een strategie opgezet voor de komende jaren.⁵⁷ Onderdeel van de promotie is het beschikbaar maken van het ontwikkelde logo en de distributie van folders, speldjes, posters en andere materialen.

1.2.2 Nationaal

Omdat toerisme een belangrijke sector in de Nederlandse economie is, is er ook sprake van een officieel Nederlands toerismebeleid. De promotie van Nederland als vakantiebestemming is onderdeel van dit beleid. Het Nationaal Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) ontvangt subsidie van de Nederlandse overheid om dit beleid uit te voeren. Deze 'Holland Promotie' wordt door het NBTC in samenwerking met meerdere partijen uitgevoerd.⁵⁸ Voor haar werk heeft het NBTC een aantal prioriteiten ('brand experiences') vastgesteld. 'De gevarieerde kust' is zo'n prioriteit. Tot nu toe is bevordering van toerisme naar het werelderfgoed Waddenzee nog geen duidelijk aandachtspunt geweest voor het NBTC.

1.2.3 Provincies

Fryslân

Fryslân is veruit de populairste bestemming voor toeristen in Noord-Nederland. Meer dan de helft van het aantal overnachtingen (52,1%) werd in 2010 geboekt in Fryslân.⁵⁹ Fryslân beschouwt de toerisme-sector als 'structuurbepalend voor de Friese economie.'⁶⁰ Het is daarom logisch dat de provincie een eigen beleid heeft ter stimulering van deze sector. Anno 2013 moet het bestaande beleid vernieuwd zijn. Promotie van de provincie is onderdeel van dat beleid en dat wordt in opdracht van de Provincie uitgevoerd door een aparte organisatie: Fryslân marketing. Deze is in de herfst van 2012 vleugellam door een dreigend faillissement.

57 Our Waddensea World Heritage, Annual Report 2011/2012, uitvoering gebeurt met name door ProWad.

58 Evaluatie NBTC, Effectiviteit en efficiëntie in de periode 2008-2010, Beerenschot. p. 1

59 Toerisme in cijfers 2011, Toerdata Noord, p.

60 Marketingplan Fryslan Marketing 2010 – 2013, p.8

Groningen

Er ligt een groot gat tussen het aantal overnachtingen in Fryslân en Groningen. Van heel Noord-Nederland werd 10,5% van het aantal overnachtingen geboekt in Groningen.⁶¹ Ook de provincie Groningen heeft een eigen beleid voor de stimulering van toerisme. Promotie van de provincie als bestemming wordt uitgevoerd door een aparte organisatie; Marketing Groningen. Opvallend daarbij is dat de slogan 'Er gaat niets boven Groningen' al jaren staat als een huis. Maar boven Groningen ligt nou juist het werelderfgoed Waddenzee.

Noord-Holland

Eigenlijk is deze provincie de populairste van heel Nederland, maar dat komt door Amsterdam. Er zijn wel cijfers over het bezoek aan Texel en spaarzame over een bezoek aan Wieringen. Maar die kunnen niet makkelijk vergeleken worden met de bezoekersaantallen voor Groningen en Fryslân. De provincie vindt dat de toeristische sector een belangrijke bijdrage levert aan de economie van Noord-Holland. Er is ook provinciaal beleid en voor de promotie van de provincie is het Amsterdam Tourism and Conference Bureau (ATCB) samen met de VVV-organisaties verantwoordelijk. Van promotie door het ATCB voor het waddengebied is op de website niets terug te vinden.

1.2.4 Gemeenten

Het gaat hier te ver om voor elke gemeente langs de Waddenzee te beschrijven of, en zo ja hoe, er beleid is om toerisme naar de gemeente te bevorderen. Bijna elke gemeente heeft immers wel een eigen beleid met daarin speerpunten, aandachtspunten of 'hot spots'. Opvallend is toch wel de, soms niet eens verborgen strijd, tussen gemeentes en eilanden onderling om de grootste hap uit de taart. Illustratief daarbij is het gesteggel tussen gemeenten over de beste plek van een nog te bedenken, te financieren en te bouwen groot voorlichtingscentrum.

1.2.5 Waddenfonds

Gezien de grote rol die toerisme kan spelen in de economische ontwikkeling van het waddengebied is het ook een officieel programma binnen het Waddenfonds. Het Waddenfonds wil projecten die bijdragen aan een grotere rol en herkenbaarheid van het waddengebied, die het gastheerschap versterken en de relatie tussen toerisme en recreatie en de unieke waarden van natuurlandschap en erfgoed verankeren.⁶² Veel aanvragers, of groepen van aanvragers, hebben allemaal het beste idee voor ogen om met geld van het Waddenfonds een deel van het gebied, of het hele gebied, te ontsluiten voor de toerist.

61 Toerisme in cijfers 2011, Toerdata Noord, p. 8

62 Uitvoeringsplan Waddenfonds 2010 – 2014, p. 31

Dit rapport is samengesteld door de Waddenvereniging 2012 / 2013

Fotoverantwoording:

Joachim de Ruijter (voorpagina)

Henk Postma (pagina's 7, 20, 26, 38, 47, 52)

Roy Vrouwenfelder (pagina's 12, 33)

Wouter van der Heij (pagina 37)

*“Je moet met een
andere blik naar je eigen
omgeving leren kijken.”*

Waddenvereniging
Droogstraat 3
8861 SR Harlingen

telefoon: 0517 493 693
e-mail: info@waddenvereniging.nl
www.waddenvereniging.nl